

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie FF UK

Bakalářská práce

Pauline Furic

Postupný proces likvidace politických stran v Československu po
mnichovské dohodě

The gradual process of liquidation of political parties in the
Czechoslovakia after the Munich Agreement

Praha 2025

Vedoucí práce: PhDr. Michal Pehr, Ph.D.

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, PhDr. Michalu Pehrovi, Ph.D., za jeho ochotu, trpělivost a cenné rady, které mi poskytoval během celého procesu zpracování této práce. Jeho odborné vedení, podpora a podnětné připomínky významně přispěly k jejímu zdárnému dokončení. Velmi si vážím jeho vstřícného přístupu a času, který mi věnoval.

Zvláště si cením jeho konstruktivní kritiky, která mi pomohla lépe formulovat mé argumenty a prohloubit mé porozumění zkoumanému tématu. Jeho cenné připomínky a odborné vedení významně přispěly ke zkvalitnění této práce.

Dále bych ráda poděkovala všem respondentům, kteří mi poskytli cenné informace potřebné pro zpracování této práce. Rovněž si velmi vážím podpory své rodiny, přátel a kolegů, kteří mě během celého procesu psaní povzbuzovali a byli mi oporou.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou/diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že nebyla předložena jako splnění studijní povinnosti v rámci jiného studia nebo předložena k obhajobě v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 25. 04. 2025

Pauline Furic

Klíčová slova (česky)

Mnichovská dohoda, Politické strany v meziválečném období, Likvidace politických stran, Nacismus, Sudetoněmecká krize, Represe politických stran, Autoritativní režim

Klíčová slova (anglicky)

Munich Agreement, Political Parties in the Interwar Period, Dissolution of Political Parties, Nazism, Sudeten German Crisis, Repression of Political Parties, Authoritarian Regime

Abstrakt (česky)

Tato bakalářská práce se zaměřuje na analýzu postupné likvidace politických stran v Československu v období následujícím po mnichovské dohodě v roce 1938 v době druhé republiky. Práce zkoumá politické změny, které nastaly v této době, a jejich vliv na existenci politických stran v zemi.

Cílem práce je prostřednictvím analýzy historických událostí, dokumentů a současného historiografického pohledu objasnit postupné oslabení a eliminaci politických stran v Československu v následujícím období po mnichovské dohodě.

V práci budou použity primární a sekundární zdroje, jako jsou archivní dokumenty, novinové články, publikace, a další prameny. Analýza těchto pramenů umožní hlubší pochopení důsledků likvidace politických stran v Československu.

Abstract (in English)

This bachelor's thesis focuses on the analysis of the gradual elimination of political parties in Czechoslovakia in the period following the Munich Agreement in 1938 during the Second Republic. The thesis examines the political changes that occurred during this time and their impact on the existence of political parties in the country.

The aim of the thesis is to clarify, through the analysis of historical events, documents, and contemporary historiographical perspectives, the gradual weakening and elimination of political parties in Czechoslovakia in the period following the Munich Agreement.

Primary and secondary sources, such as archival documents, newspaper articles, publications, and other materials, will be used in the thesis. The analysis of these sources will provide a deeper understanding of the consequences of the elimination of political parties in Czechoslovakia.

Obsah:

Úvod	7
1 Mnichovská dohoda.....	12
1.1 Mnichovská dohoda a její dopady	12
1.1.1 Pozadí mnichovské smlouvy	12
1.2 Přijetí mnichovské smlouvy.....	17
1.3 Důsledky mnichovské dohody	23
2.1 Úvod do druhé republiky	28
2.2 Politické uspořádání.....	29
2.3. Vnitřní politická a ekonomická nestabilita	32
3 Likvidace politických stran	36
3.1 Politické strany	37
3.1.1 Vláda Rudolfa Berana	41
3.1.2 Národní strana práce.....	43
3.2 Slovenské politické strany v době druhé republiky	45
4 Vznik a fungování nových politických stran	50
4.1 Politická situace	50
4.2 Vznik a fungování nových politických stran	51
Závěr.....	55
Seznam zkratk.....	57
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	58
Odborná literatura	58
Archivní prameny	61

Úvod

Bakalářská práce se zabývá procesem likvidace politických stran po mnichovské dohodě. Jedná se o téma velice aktuální, neboť je nutné si uvědomit, že základní principy, na kterých stojí soudobý demokratický politický systém, jsou křehké.

Proces likvidace politických stran po mnichovské dohodě je zajímavým a důležitým tématem, protože odráží nejen politickou krizi Československa ve zlomovém období, ale i dynamiku moci a přístupy k řízení společnosti v podmínkách národního ohrožení. Hned z několika důvodů má také stále aktivní rozměr.

V první řadě nám přináší historické poučení. Proces likvidace politických stran po mnichovské dohodě ukazuje, jak snadno může být demokracie oslabena a postupně nahrazena autoritativním systémem, zejména když se společnost ocitne v krizi a je ovlivněna externím aktérem, v tomto případě totalitním nacistickým Německem. Tento vývoj připomíná situaci v Československu, kde tlak ze strany Německa přispěl k omezování demokracie a posilování autoritářského řízení státu. Důsledkem bylo ohrožení demokratických institucí, které v době ohrožení podléhaly tlaku na „jednotu“ a „stabilitu“ na úkor svobodného politického prostředí.

Téma je cenné i pro možné paralely se současností: v dnešním světě, kde řada zemí čelí politickým a ekonomickým krizím, je důležité zkoumat, jak tyto podmínky mohou vést k omezování pluralitních stranických systémů a svobody. Zvyšující se polarizace a nároky na centralizaci moci v reakci na krize představují podobný tlak, jaký existoval i v Československu po mnichovské dohodě. V knize *Konec dějin a poslední člověk* píše Francis Fukuyama: „*To, co možná sledujeme, není jen konec studené války nebo pominutí určité historické epochy, ale konec historie jako takové: tedy konečný bod ideologické evoluce lidstva a univerzalizace západní liberální demokracie jako konečné formy lidské vlády.*“¹

Tento citát shrnuje hlavní tezi knihy: že po vítězství liberální demokracie nad totalitními režimy a ukončení studené války nenastanou další významné ideologické konflikty, protože liberální demokracie představuje „konečnou“ fázi politického vývoje.

Jeho teze je ve zmíněném kontextu velmi aktuální. Fukuyama tvrdí, že vítězství liberální demokracie na konci studené války znamenalo triumf této formy vlády jako vrcholu ideologického vývoje lidstva. Tato demokracie se zakládá na pluralitním politickém systému,

¹ FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

vládě práva a ochraně občanských svobod, tuto tezi však příběh druhé republiky a rozpouštění politických stran narušuje.

Teze Francise Fukuyamy z knihy *Konec dějin a poslední člověk* o „konečném bodu ideologické evoluce lidstva“ a univerzalizaci západní liberální demokracie má určitý vztah k procesu likvidace politických stran po mnichovské dohodě, i když jde o odlišné historické kontexty.² Tento vztah lze chápat v několika rovinách:

Po mnichovské dohodě a v kontextu politické krize Československa docházelo k omezování pluralitního politického systému, když se v zemi na politickou scénu dostaly autoritářské tendence a tlak na centralizaci moci. Analogicky s Fukuyamou, který vnímá možný vzestup autoritářských režimů v reakci na krize, i po mnichovské dohodě byly demokratické instituce a pluralismus ohroženy tlakem na „jednotu“ a „stabilitu“. Likvidace politických stran a potlačení opozice představovaly krok k centralizované moci, což kontrastovalo s ideály liberální demokracie, které Fukuyama považuje za „konečnou fázi“ politického vývoje.³

Téma likvidace politických stran nám připomíná důležitost politického pluralismu a tolerance vůči rozdílným názorům. Poskytuje pohled na to, jak může monopol moci⁴ ovlivnit občanské svobody a jak důležité je udržet možnost politické opozice a rozmanitých názorů i v těžkých časech. Tato otázka tedy nejenže otevírá okno do historie, ale zároveň upozorňuje na to, jak snadno mohou demokratické svobody podlehnout pod tlakem změn a vnějších hrozeb.

Mnichovská dohoda byla v mnoha ohledech zlomovým bodem. To, co mělo ukončit evropské napětí, se ve skutečnosti stalo katalyzátorem války. Z pohledu spojenců měla versailleská smlouva mírovým způsobem ukončit veškeré napětí po první světové válce tím, že požadovala, aby Německo přijalo vinu za válku, reorganizovalo a vrátilo území i kolonie zabrané Německem během války, a zároveň přísně omezovala jeho armádu po reparacích.

² FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

³ FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

⁴ Mocenský monopol v tomto kontextu představoval autoritářství a centralizovanou vládu druhé republiky, která omezila politickou pluralitu a zlikvidovala většinu demokratických politických stran. Po mnichovské dohodě byla československá demokracie zásadně oslabena a moc se soustředila v rukou několika málo aktérů, především představitelů konzervativních a autoritářských politických sil. Tento monopol byl dále posílen tlakem nacistického Německa, které přímo i nepřímo ovlivňovalo československou politiku, což vedlo k omezování občanských svobod, cenzuře a vyloučení politické opozice. Tento proces ukazuje, jak může mocenský monopol vládnoucích elit za spoluúčasti okupačních sil podkopávat základní demokratické principy. V širším slova smyslu také tento proces odkazuje na riziko, že jakákoli nekontrolovaná koncentrace moci – ať už politické, ideologické, nebo ekonomické – může ohrozit občanské svobody a demokracii.

Smlouva se nakonec ukázala jako neudržitelné řešení, které nepřineslo ani spravedlnost, ani skutečný užitek. Touha představitelů Dohody po pomstě vedla k tomu, že Německu byla připsána odpovědnost za válku a byly mu přiděleny nepřiměřené tresty. V době hospodářského úpadku bylo splácení dluhů pro všechny země téměř nemožné, a přísné sankce uvalené na Německo se tak staly trestem i pro ostatní.

Až do roku 1938 Hitler postupně získával moc nejen v rámci Německa, ale i Porýní, Sárska a Rakouska a o svém rostoucím vlivu dával vědět celému světu. Vzbouřil se proti omezením a sankcím uvaleným na Německo podle versailleské smlouvy a snažil se rozšířit německé hranice, aby dále sjednotil německý lid. Mnichovská dohoda přišla po invazi a obsazení Porýní a anšlusu Rakouska. Britský premiér Neville Chamberlain a francouzský premiér Édouard Daladier se rozhodli v roce 1938 na mnichovské konferenci postoupit části Československa Adolfu Hitlerovi, aby odvrátili válku a uspokojili jeho územní nároky. Tato politika appeasementu však selhala; místo očekávaného míru Hitler využil získané území jako odrazový můstek pro další expanzi, což nakonec vedlo k obsazení celého Československa a k rozpoutání druhé světové války. Abychom pochopili, proč je mnichovská dohoda považována za počátek druhé světové války, musíme se zaměřit na kontext, v němž byla sepsána, zúčastněné strany, její obsah a zamýšlený účel. Práce se proto zabývá procesem zániku politických stran v Československu po mnichovské dohodě. Konkrétně bude zkoumáno, jak mnichovská dohoda zasáhla do stranického systému druhé československé republiky. Práce se zároveň pokusí vyvodit ponaučení pro současné demokracie konfrontované nedemokratickými režimy.

V těchto letech si Hitler získal pověst člověka, který porušuje dohody a raději žádá o odpuštění než o svolení. Jeho silná touha po sjednocení „pravého“ německého národa ho vedla k expanzi Německa a k rozšiřování vlivu na okolní země. Ostatní evropské národy mezitím zoufale usilovaly o udržení míru bez použití síly.

Porýní bylo jedním z prvních nenásilných nárazníků, které byly zavedeny k podkopání jakékoli možné německé agrese. Systém smluv a aliancí ironicky selhal, když Hitler obsadil Porýní v reakci na pocit ohrožení francouzsko-sovětskou smlouvou o alianci a vzájemné pomoci. Tato první invaze odstartovala vzor násilných reakcí Německa na mírové dohody v celé Evropě.

Militarizací Porýní Hitler rychle upevnil svou kontrolu nad touto oblastí. Následně podnikl invazi do Rakouska, což většina evropských mocností přešla bez odporu, neboť se soustředily na politiku appeasementu a jednání s cílem předejít válce. Díky tomuto přístupu

a absenci vojenské reakce mohl Hitler Rakousko snadno anektovat. Tento úspěch v něm dále podnítl touhu rozšířit německé hranice i o části Československa.

Druhá světová válka začala 1. září 1939, kdy Německo napadlo Polsko. Mnichovská dohoda, podepsaná v září 1938, umožnila Hitlerovi anektovat části Československa, ale sama o sobě nebyla příčinou vypuknutí války. Místo toho přispěla k Hitlerově sebevědomí a dalším agresivním krokům, které nakonec vedly k invazi do Polska a k začátku války.

Mnichovská dohoda představovala pro Hitlera zásadní posun, který posílil jeho sebevědomí, protože opět dosáhl splnění svých požadavků. Ačkoli měla dohoda přispět k ukončení německé agrese, ve skutečnosti mohla Hitlerovi poskytnout další příležitosti k prosazení svých ambicí. Měla být mírovou dohodou, avšak selhala v zastavení války kvůli slabé předchozí strategii a existující politice appeasementu, která vůči Hitlerovi byla již dříve zavedena.

Pro pochopení problematiky je zapotřebí uvést čtenáře do kontextu druhé poloviny třicátých let dvacátého století, neboť likvidace institucionálního uspořádání Československa neproběhla v historickém vakuu. O tento proces se nejvíce zasloužilo právě revizionistické Německo, proto se výše zmíněným tématům bude věnovat první kapitola. Následující kapitola se zaměřuje na fungování druhé československé republiky ve světle mnichovského diktátu. Konkrétně se zajímáme o dopady mnichovské dohody na politické uspořádání druhé republiky.

Ve třetí kapitole práce podrobně rozebíráme jednotlivé kroky, které vedly k odstranění demokratického systému více stran a přechodu k autoritativnímu modelu. Kapitola analyzuje, jak byly tyto změny provedeny formálně i neformálně, kdo je inicioval a jaké důsledky měly pro politický a společenský život v Československu. Hlavně se zaměřuje na situaci politických stran v českých zemích po mnichovské dohodě a během druhé republiky. Detailně rozebírá proces jejich likvidace a přeměny – ztrátu pluralismu, veřejné debaty a politické soutěže.

Druhá část podkapitoly se věnuje specifickému případu Slovenska, které se v době druhé republiky ocitlo v nové politické i společenské situaci. Mnichovská dohoda tam totiž vedla k posílení autonomistických tendencí, což mělo za následek zřízení slovenské autonomní vlády s vlivem na reorganizaci politického života. Tradiční slovenské strany, například sociální demokraté a agráři, zanikly; místo toho byly postupně marginalizovány nebo integrovány do struktur kontrolovaných nově založenou Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (HLS). Na Slovensku tedy nedošlo k centralizaci pod českou vládou, ale k autonomnímu autoritářskému režimu.

Poslední kapitola o vzniku a fungování nových politických stran analyzuje situaci po likvidaci tradičních politických stran a zaměřuje se na vznik i fungování nových politických

organizací, které byly povoleny v období druhé republiky. Po likvidaci demokratického pluralismu se politická moc soustředila do rukou několika nově vzniklých organizací, které byly plně pod kontrolou státu. Došlo proto k posunu ke konzervativním, autoritářským a nacionalistickým hodnotám s Národní stranou práce a se Stranou národní jednoty.

Mezi důležité zdroje pro zpracování této bakalářské práce patří zejména odborné monografie zaměřující se na téma mnichovské dohody a dobového kontextu. Z hlediska tématu práce je přínosné například dílo Jana Kuklíka a kol. s názvem *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo* nebo také dílo Jana Gebharta a Jana Kuklíka nazvané *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Cenným zdrojem informací byly nejen dokumenty z fondů kartonů Národního archivu, ale především články z dobového tisku. K tématu práce byly využity zejména články z periodik jako *Národní listy* (zastupující Českou stranu národně socialistickou, zaměřenou na národní a sociální reformy), *Národní politika* (orgán České strany agrární, hájící zájmy venkovské populace a konzervativních hodnot), *Přítomnost* (podporující Českou stranu národně socialistickou s liberální a demokratickou orientací) a *Venkov* (spojený s Českou stranou agrární, zaměřený na zájmy zemědělců a venkovských oblastí). Při zkoumání také reflektují různé politické ideologie a jejich reakce na události kolem mnichovské dohody.

1 Mnichovská dohoda

1.1 Mnichovská dohoda a její dopady

Mnichovská smlouva je rozhodujícím krokem směřujícím k vypuknutí druhé světové války. Tak charakterizuje většina moderních historiků dohodu uzavřenou v září 1938 v Mnichově mezi čtyřmi mocnostmi – Velkou Británií, Německem, Itálií a Francií. Toto jednání zbavilo tehdejší Československo rozsáhlých pohraničních oblastí obývaných Němci a stalo se předehranou definitivního rozpadu Československé republiky.⁵

1.1.1 Pozadí mnichovské smlouvy

Československo, demokratická republika v těsném spojení s Francií, bylo překážkou německé expanze. V samotném Československu navíc žilo tři a půl milionu sudetských Němců a vztahy mezi československou vládou a německou menšinou zdaleka nebyly idylické. Mezi důvody tohoto napětí patřily dlouhodobé vzájemné křivdy, odmítnutí Prahy udělit autonomii oblastem obývaným Němci, hospodářská krize, která tyto oblasti tvrdě zasáhla,⁶ a nakonec radikalizace sudetských Němců po nástupu nacistů k moci v Německu. Věrným pomocníkem Berlína v Československu se stala Sudetoněmecká strana vedená Konradem Henleinem.⁷

Pod vlivem Berlína přijala Sudetoněmecká strana v dubnu 1938 tzv. karlovarský program, ve kterém mimo jiné požadovala širokou autonomii pro sudetoněmecká území a vysídlení českých představitelů odtud. To byl však jen začátek. Konečným cílem henleinovců bylo oddělení sudetoněmeckých oblastí od Československa a jejich připojení k nacistické třetí říši. Během léta 1938 byla situace v Československu a okolí napjatá. Během léta a podzimu 1938 eskalovalo napětí v sudetoněmeckých oblastech do podoby násilných střetů a provokací.

⁵ PÁNEK, Jaroslav. *A history of the Czech Lands*. Prague: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1645-2.

⁶ Během hospodářské krize centrální vláda často opomíjela potřeby a problémy sudetských Němců, což vedlo k zvýšení jejich sociálního napětí a ekonomické nejistoty. Nedostatečná podpora v podobě investic, pracovních příležitostí a sociálních programů způsobila, že se mnozí sudetoněmečtí obyvatelé cítili zanedbávání a diskriminováni. Tato situace přispěla k posílení nacionalistických a radikálních postojů v rámci německé menšiny.

⁷ SMETANA, Vít. *In the shadow of Munich: British policy towards Czechoslovakia from the endorsement to the renunciation of the Munich agreement (1938-1942)*. Prague: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2014. 978-80-246-1373-4.

Sudetoněmecká strana (SdP) pod vedením Konrada Henleina organizovala demonstrace, stávkový a sabotážový s cílem destabilizovat situaci a posílit obraz československého státu jako utlačovatele německé menšiny. Tyto akce byly podporovány a koordinovány nacistickým Německem, které využívalo propagandu k tomu, aby legitimizovalo svou roli „ochránce“ práv sudetských Němců.⁸

V tomto období se odehrávaly také různé pohraniční potyčky, provokace a násilnosti. Sudetoněmečtí aktivisté zahájili sérii útoků na československé bezpečnostní složky, administrativní budovy a české občany v pohraničí. Často šlo o cílené sabotáže, výbuchy a přepady, které měly vyvolat chaos a obavy z neschopnosti státu udržet pořádek. Polovojenské jednotky SdP, známé jako ordneři, organizovaly ozbrojené střety s československou policií a armádou. Tito muži byli často vycvičeni a vyzbrojeni s podporou nacistického Německa. Jejich aktivity zahrnovaly přepady československých hlídek, rabování a vyhánění českých úředníků z pohraničních oblastí.⁹

Československá vláda v září roku 1938 na výše popsaný vývoj odpověděla nasazením armády, četnictva a finanční stráže, které se snažily obnovit pořádek. Tyto zásahy však často vedly k dalším střetům, při nichž umírali lidé na obou stranách. Násilí eskalovalo zejména v září 1938 po Henleinově výzvě sudetoněmeckým obyvatelům, aby se vzbouřili proti československé vládě.

V důsledku potyček a rostoucího napětí prchaly stovky českých rodin z pohraničí do vnitrozemí. V některých oblastech pohraničí došlo ke kompletnímu ochromení státní správy a ztrátě kontroly ze strany československých úřadů. Hrozba války s Německem, které vystupovalo jako obránce sudetských Němců, se stávala stále reálnější.¹⁰

Napětí v Československu neustále narůstalo a vyvrcholilo posílením armády o jeden ročník záložníků. V květnu 1938 byla navíc vyhlášena částečná mobilizace, protože zpravodajské služby upozorňovaly na pohyb německé armády v blízkosti československých hranic. Ačkoliv se později ukázalo, že tyto informace nebyly zcela přesné, reakce Československa jasně ukázala, že země je připravena se bránit – a že případný postup Německa nebude tak snadný jako v Rakousku.

⁸ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Mnichovská dohoda, 1938*. 1. vyd. Překlad Pavel Stránský. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. ISBN 80-86101-19-3.

⁹ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Mnichovská dohoda, 1938*. 1. vyd. Překlad Pavel Stránský. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. ISBN 80-86101-19-3.

¹⁰ ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Mnichovská dohoda, 1938*. 1. vyd. Překlad Pavel Stránský. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. ISBN 80-86101-19-3.

Pro nacistické Německo se však mobilizace stala vítanou záminkou, kterou mohlo využít ve své propagandě, což mělo dopad na nastavení zahraniční politiky vůči Československu.¹¹

Francie, nejistá si svou silou, nechtěla vojensky konfrontovat Německo bez podpory Velké Británie, která však nebyla vázána aliančními závazky vůči ČSR. Londýn tlačil na Paříž, aby našla kompromis s Berlínem – i na úkor Prahy. O slabosti Francie a jejím strategickém dilematu v tomto období detailně píše Henry Kissinger ve své knize *Umění diplomacie*. Kissinger poukazuje na vnitřní politické a vojenské slabosti Francie, včetně jejího nedostatku vůle k vojenskému střetu a rozdělení názorů mezi politiky a generály. Dále zmiňuje, že Francie byla ochromena vzpomínkami na ztráty z první světové války, což výrazně oslabilo její odhodlání postavit se Hitlerovi bez záruk širší podpory. Slabosti Francie v období před mnichovskou dohodou podrobuje pečlivé analýze a zmiňuje několik klíčových faktorů, které ovlivnily její postoj i strategii. Tato analýza vychází z širšího kontextu poválečného světa, politických dilemat a strategických výzev, kterým Francie čelila.¹²

Kissinger zdůrazňuje, že Francie byla v meziválečném období politicky rozdělená a nestabilní. Časté střídání vlád a nejednotnost politických stran oslabovaly schopnost přijímat rozhodná opatření, zatímco politici byli často paralyzováni neschopností konsenzu, a to jak v domácí, tak zahraniční politice. Tento vnitřní chaos podkopával důvěru ve francouzskou schopnost efektivně čelit nacistickému Německu.

Francii těžce poznamenaly ztráty a devastace z dědictví první světové války. Kissinger poukazuje na to, že vzpomínky na masivní lidské a materiální oběti vedly k hluboké averzi vůči další válce. Politické a vojenské elity Francie byly přesvědčeny, že jejich země si nemůže dovolit opakování podobné katastrofy, což vedlo k defenzivnímu a opatrnému přístupu.¹³

Francie taky vnímala svou vojenskou pozici jako slabou, zejména vůči rychle se modernizující německé armádě. Maginotova linie, která měla zajistit obranu, symbolizovala spíše pasivitu než připravenost na ofenzivní akce. Francie byla závislá na alianční podpoře, především ze strany Velké Británie, která však nebyla ochotná poskytnout ve střední Evropě konkrétní vojenské závazky.

¹¹ KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan, a ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6, s. 32–33.

¹² KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. V českém jazyce vydání čtvrté. Obzor: historie. Praha: Prostor, 2022. ISBN 978-80-7260-543-9.

¹³ KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. V českém jazyce vydání čtvrté. Obzor: historie. Praha: Prostor, 2022. ISBN 978-80-7260-543-9.

Podle Kissingera si Francie uvědomovala, že její pozice v evropském mocenském uspořádání je oslabena. Ztratila role velmoci a nebyla schopná sama zajistit rovnováhu sil, proto hledala zajištění své bezpečnosti prostřednictvím aliancí. Přestože měla závazky vůči Československu, bez podpory Británie nebyla ochotná riskovat válku. Britský appeasement navíc posílil francouzské váhání, protože Londýn otevřeně preferoval diplomatické řešení konfliktu.¹⁴

Francie, podobně jako Velká Británie, přijala politiku appeasementu jako pokus o zachování míru. Dle Kissingera francouzské elity věřily, že Hitlerovy požadavky lze vyřešit kompromisem a že po uspokojení německých územních nároků nebude mít třetí říše další expanzivní ambice. Tento přístup byl ale v konečném důsledku založen na mylné představě o Hitlerových cílech. Kissinger vysvětluje, že slabost Francie byla kombinací objektivních faktorů (vojenská a ekonomická omezení, vnitropolitická situace) a subjektivních rozhodnutí (strach z války, mylné vyhodnocení Hitlerových ambicí). Tato slabost vedla Francii k tomu, aby se vyhnula přímé konfrontaci s Německem, i když to znamenalo obětování zájmů spojenců, jako bylo Československo. Kissinger kritizuje tento přístup jako krátkozraký a strategicky neudržitelný, protože neřešil skutečnou hrozbu, kterou představoval nacistický režim.¹⁵

V srpnu 1938 podněcovala Sudetoněmecká strana v pohraničních oblastech nepokoje, které byly československou policií a armádou rychle potlačeny. V stejné době v srpnu 1938 byla britskou vládou pod vedením premiéra Nevilla Chamberlaina vyslána do Československa mise lorda Runcimana s cílem zprostředkovat jednání mezi československou vládou a Sudetoněmeckou stranou. Sudetoněmecká strana požadovala rozsáhlé ústupky pro německou menšinu žijící v pohraničních oblastech Československa. Mezi její hlavní požadavky patřilo zajištění rovnoprávného postavení Němců a Čechů, oficiální uznání německé národní skupiny jako právnické osoby a přesné vymezení území, které by bylo považováno za německé.

SdP dále usilovala o zavedení národní samosprávy v těchto oblastech, zákonnou ochranu Němců žijících mimo ně, nápravu hospodářských a národně politických křivd, k nimž podle nich došlo po roce 1918, a také o to, aby ve správě tohoto území působili výhradně němečtí státní a veřejní zaměstnanci. Požadovali rovněž plnou svobodu při vyjadřování německé národní identity.

¹⁴ KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. V českém jazyce vydání čtvrté. Obzor: historie. Praha: Prostor, 2022. ISBN 978-80-7260-543-9.

¹⁵ KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. V českém jazyce vydání čtvrté. Obzor: historie. Praha: Prostor, 2022. ISBN 978-80-7260-543-9.

Britský zprostředkovatel lord Runciman se během své mise setkal s představiteli Sudetoněmecké strany a navrhl kompromisní řešení, které vycházelo vstříc alespoň části těchto požadavků. Mise však skončila neúspěchem, protože Sudetoněmecká strana i přes ústupky neustále zvyšovala své požadavky. K tomu se přidal tlak nacistického Německa, které již připravovalo plán na anexi pohraničních oblastí. Tato diplomatická snaha nepřinesla žádné trvalé řešení a vedla k dalšímu vyhocení situace.¹⁶

Henlein a jeho soukmenovci uprchli do Německa. Obětí bylo velmi málo, ale v německém tisku se rozvinula zuřivá protičeská kampaň. Západní mocnosti ve snaze vyhnout se válce vyvíjely tlak na Prahu, aby vyšla vstříc německé menšině. Československý prezident Edvard Beneš tak učinil ústupky, které jen nepatrně překračovaly požadavky karlovarského programu.¹⁷

Září 1938 bylo měsícem horečné diplomatické činnosti. Chamberlain dvakrát letěl za Hitlerem ve snaze získat od nacistického vůdce podmínky, za kterých by upustil od útoku na Československo. Zpočátku bylo touto podmínkou odstoupení všech území, kde německé obyvatelstvo tvořilo více než polovinu populace. S tímto požadavkem se na Československo obrátily vlády Velké Británie a Francie. 20. září Československo jejich ultimátum odmítlo, ale o den později bylo nuceno souhlasit – poté, co Londýn a Paříž otevřeně pohrozily, že v případě války s Německem, která se nyní stávala nevyhnutelnou, neprijdou na pomoc. Souhlas vlády však vyvolal ve společnosti výbuch rozhořčení. Do ulic Prahy vyšlo asi čtvrt milionu lidí, kteří požadovali obranu republiky. Byla vytvořena úřednická „vláda“ čele s veteránem československých legií, generálem Janem Syrovým.¹⁸

Několik dní visel osud Československa a Evropy na vlásku. Šance, že by padly vlády Daladiera a Chamberlaina, kteří usilovali o appeasement Německa, čímž by se otevřela cesta rozhodnějším politikům, nebyla tak malá – ale opozice v obou zemích neměla dost sil. Zastánci appeasementu zahájili protiútok. Následujícího dne pozval italský diktátor Mussolini německé, britské a francouzské vůdce, aby společně projednali československý problém. Na Hitlerovo

¹⁶ SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách – německá menšina v českých zemích a Československu: 1848–1946*. Pragma: Praha, 2002, s. 170–177.

¹⁷ EMMERT, František. *Průvodce českými dějinami 20. století*. 1. vyd. Brno: Clio, 2012. ISBN 978-80-905081-0-1.

¹⁸ FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938: Hra o Československo*. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn, s.r.o., 2001. ISBN 80-

naléhání nebyli představitelé Československa ani pozváni na jednání, na kterém se rozhodovalo o osudu jejich vlastní země.¹⁹

1.2 Přijetí mnichovské smlouvy

Mnichovská smlouva z roku 1938 byla dohoda mezi Německem, Velkou Británií, Francií a Italským královstvím, sepsaná v Mnichově 29. září 1938 a podepsaná v noci z 29. na 30. září téhož roku. Byly připojeny podpisy německého kancléře Adolfa Hitlera, premiéra Velké Británie Neville Chamberlaina, francouzského premiéra Édouarda Daladiera a italského premiéra Benita Mussoliniho. Dohoda stanovila, že Československo předá a postoupí Sudety Německu do deseti dnů. Na nátlak Polské republiky a Maďarského království byly k mnichovské dohodě přidány dodatky požadující, aby Československo urychleně řešilo územní spory s těmito zeměmi.²⁰ Tyto dodatky k mnichovské dohodě, připojené na nátlak Polska a Maďarska, obsahovaly územní požadavky obou zemí vůči Československu. Polsko získalo část Těšínska, zatímco Maďarsko si nárokovalo jižní Slovensko a Podkarpatskou Rus. Československo bylo nuceno těmito požadavkům vyhovět, což vedlo k dalšímu rozdělení jeho území.

Na začátku mnichovské konference Hitler pronesl projev, ve kterém požadoval „v zájmu evropského míru“ okamžitý převod Sudet. Zároveň prohlásil, že 1. října budou jeho jednotky zavedeny do pohraničních pásem, a to za jakýchkoliv podmínek. Mimo to ujistil, že Německo nemá v Evropě žádné další nároky. Úkol konference definoval takto: dát vstupu německých vojsk na území ČSR legální charakter a vyloučit použití zbraní. Československé delegaci nebylo umožněno se jednání zúčastnit.²¹

Vlivem nátlaku ze strany mocností se dne 21. září československá vláda rozhodla pro přijetí anglo-francouzského ultimáta. V zemi se přijetí návrhu a souvisejících požadavků stalo předmětem protestů. Zástupci Československa byli s textem dohody seznámeni v noci na dne 30. září. Prezident Beneš pod nátlakem se zněním smlouvy souhlasil, pražskou vládou byl přijat závazek vydat v pěti pásmech od 1. do 10. října 1938 pohraniční území osídlené Němci. Na

¹⁹ FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938: Hra o Československo*. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn, s.r.o., 2001. ISBN 80-902023-9-X.

²⁰ PÁNEK, Jaroslav. *A history of the Czech Lands*. Prague: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1645-2.

²¹ FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938: Hra o Československo*. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn, s.r.o., 2001.

základě doplňujících deklamací bylo zavázáno Československo předat pohraniční území do tří měsíců také Polsku a Maďarsku. Nátlak dohnal dne 5. října prezidenta Beneše k rezignaci, Československo přišlo o více než 40 000 km² území a také o téměř pět milionů obyvatel.²²

Dne 1. října překročila německá armáda hranice Československa a během několika dní, do 10. října, obsadila celé území Sudet. Ve stejný den navíc Československo čelilo tlaku Polska: muselo přijmout jeho ultimátum a postoupit mu Těšínsko, které už 2. října obsadila polská vojska.

Krátce po podpisu mnichovské dohody následoval další zásah do československého území. Dne 2. listopadu 1938 proběhla první vídeňská arbitráž, která zásadně přetvořila státní hranice. V jejím důsledku bylo Československo nuceno postoupit Maďarsku území na jihu Slovenska a Podkarpatské Rusi. Polska se arbitráž dotkla také – získalo části Těšínska a Slezska na severu země.

Tato arbitráž vedla k dalšímu oslabení Československa a přispěla k jeho rozdělení. Dne 14. března 1939 byla slovenským sněmem vyhlášena první Slovenská republika, o den později začala německá armáda okupovat zbytek českého území a Hitler nad ním vyhlásil tzv. Protektorát Čechy a Morava, který byl přímo včleněn do územního rámce říše.

Mnichovská dohoda je považována za vyvrcholení britsko-francouzské politiky appeasementu. Válka v Evropě, kterou chtěl Hitler vyvolat, byla odložena. Velká Británie a Francie daly československé vládě jasně najevo, že pokud budou německé požadavky odmítnuty, nelze očekávat žádnou pomoc. Aby se zabránilo válce, Československo podmínky dohody přijalo.²³

Faktické přijetí mnichovské dohody představovalo pro Československo krajně obtížné rozhodnutí a proces plný zoufalství a bezmoci. Když byla dohoda 29. září 1938 na konferenci v Mnichově mezi Německem, Itálií, Velkou Británií a Francií podepsána, československá vláda ani prezident Beneš nebyli přizváni k jednání.

Zpráva o rozhodnutí mnichovské konference vyvolala v československé vládě i mezi obyvatelstvem šok a hluboký pocit zrady. Lidé cítili, že je západní spojenci opustili v nejtěžší chvíli.

²² VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

²³ FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938: Hra o Československo*. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn, s.r.o., 2001. 80-902023-9-X.

Dobový tisk se nesl v podobném duchu – novinové články opakovaně vyjadřovaly zklamání z postupu Francie a Velké Británie a zdůrazňovaly, že Československo bylo ponecháno napospas nacistickému Německu. V některých komentářích se dokonce varovalo, že osud Československa by mohl brzy potkat i samotné západní mocnosti. Mnichovská dohoda podle mnohých nepřinesla skutečný mír, pouze odklad dalšího konfliktu.

Tisk však vyjadřoval i určitou vůli spojit se a hrdě dál bojovat za svůj národ a stát.²⁴ Československo, které mělo do té doby s Francií a Sovětským svazem podepsané obranné smlouvy, očekávalo, že tyto státy dodrží spojenecké závazky a postaví se na jeho obranu. Mnichovská dohoda však stanovila, že Československo musí odstoupit pohraniční oblasti s převažujícím německým obyvatelstvem (tzv. Sudety) a umožnit německou okupaci těchto území, a to v průběhu deseti dnů.

Dohoda byla předložena k posouzení československé vládě během ranních hodin 30. září. Tohoto dne probíhaly mezi prezidentem Benešem a členy vlády intenzivní konzultace. Byla zvažována možnost vojenské obrany, ale bez spojenecké podpory bylo toto řešení shledáno jako beznadějně a riskantní, neboť Československo stálo proti převaze německé armády.

Prezident Beneš po vyčerpávajícím váhání a pod silným nátlakem nakonec mnichovskou dohodu přijal. Považoval to za nezbytný, i když krajně ponižující krok, který Československu sice umožnil dále existovat, ale výrazně jej oslabil politicky i vojensky. Země ztratila klíčová pohraniční opevnění a strategická území, čímž byla v podstatě vydána na milost a nemilost dalšímu postupu Německa. Tato ztráta strategické hloubky znamenala zásadní oslabení obranyschopnosti Československa, protože po mnichovské dohodě musela země postoupit třetí říši svá klíčová pohraniční území. Tato území nebyla jen hospodářsky významná, ale také měla zásadní vojensko-strategickou hodnotu. O tom, zda Československo přijme mnichovskou dohodu, rozhodovala především československá vláda. Prezident republiky sice mohl svým názorem ovlivnit rozhodování, ale nebyl tím, kdo rozhodoval autoritativně. Prezident měl jistě vliv, ale rozhodnutí bylo v konečném důsledku v rukou vlády, která jednala jako kolektivní orgán.

Československo v předchozích letech investovalo značné prostředky do výstavby systému opevnění na svých hranicích. Tato linie byla navržena tak, aby chránila zemi před útokem ze západu (především z Německa) a poskytovala obráncům možnost efektivního

²⁴ Viz například *České slovo* dne 30. 9. 1938.

zpomalení případného postupu nepřítele. Po ztrátě pohraničních oblastí zůstala tato opevnění zcela mimo kontrolu československé armády a jejich obranná funkce se stala bezcennou.

Po postoupení pohraničí ztratilo Československo rozsáhlé území, které tvořilo přirozenou bariéru před nepřátelským postupem. Původní obranná linie byla relativně hluboká a umožňovala obráncům se v případě potřeby stáhnout a přeskupit. Po Mnichovu byla země strategicky „zploštěna“ a nepřítel mohl útočit přímo do vnitrozemí bez větší překážky.

Po ztrátě pohraničí se hranice Německa posunuly tak blízko k československým průmyslovým centrům (jako bylo Brno, Ostrava nebo Praha), že tato klíčová území nebylo možné účinně bránit. Absence „strategické hloubky“ znamenala, že nepřítel mohl snadno zasáhnout hlavní města a průmyslové uzly bez nutnosti překonávat složité obranné bariéry.

V případě konfliktu je strategická hloubka zásadní, protože dává obráncům čas na mobilizaci a organizaci protiofenzivy. Mnichovská dohoda však přivedla Německo téměř „ke dveřím“ Československa, což by při útoku znemožnilo dostatečně efektivní reakci. Bez přirozených geografických překážek byla cesta do českého vnitrozemí otevřená.

Ztráta strategické hloubky měla také demoralizující efekt na československou armádu a veřejnost. Vědomí, že zemi nelze uchránit před další agresí, podlomilo bojového ducha a důvěru v možnost obrany. Celkově se tedy Československo po mnichovské dohodě stalo prakticky neubránitelným vůči německé expanzi, což se naplno projevilo při obsazení zbytku země v březnu 1939.

Premiér Syrový oznámil 30. září v projevu k lidu, že se čtyři evropské velmoci sešly v Mnichově a rozhodly se Československo vyzvat k souhlasu s novými hranicemi, které oddělují území obývaná Němci od našeho státu. Toto tragické rozhodnutí zůstává předmětem sporů v české společnosti dodnes. V 80. letech 20. století vyšla kniha tehdy v exilu žijícího historika J. Tesaře *Mnichovský komplex*, v níž autor viní E. Beneše a další československé představitele z nerozhodnosti a nezodpovědnosti. Někteří historici také tvrdí, že na podzim roku 1938 mělo Československo šanci poměrně dlouho vzdorovat Hitlerově agresí. Podle jejich názoru by Sovětský svaz mohl přijít Československu na pomoc a situace v západních zemích by se za tu dobu změnila natolik, že by mohly přehodnotit své postavení. Dalším argumentem jsou opoziční nálady mezi německými generály, kteří považovali Hitlerovu politiku za dobrodružnou. V případě vleklé války s Československem by se armáda mohla pokusit o odstavení nacistického vůdce od moci.²⁵

²⁵ CAQUET, P. E. *The bell of treason: the 1938 Munich agreement in Czechoslovakia*. London: Profile Books, 2018. ISBN 978-1-78125-710-4.

Žádný z těchto argumentů však nemá praktický význam: mnichovský diktát byl přijat, Německo mohlo slavit nekrvavé vítězství a Chamberlain se mohl pochlubit, že svým krajanům přinesl „mír pro naši dobu“, jak uvedl ve svém projevu po návratu z Mnichova den po podpisu mnichovské dohody.²⁶ Jak víme, přepočítal se. V březnu 1939 Hitler okupací zbytku českých zemí hrubě porušil mnichovské závazky a o půl roku později zaútočil na Polsko. Západní mocnosti musely bojovat s Německem, ale za mnohem méně příznivých podmínek než v roce 1938. Prezident Beneš to předvídal hned po Mnichovu, když prohlásil: „To, co se nyní děje, je začátek velké evropské tragédie. Bude válka. Naši spojenci s námi nechtějí bojovat teď, za lepších okolností. Budou za nás muset bojovat, když my sami už nebudeme mít příležitost bojovat. Každý bude muset zaplatit vysokou cenu.“²⁷

Dnes je známo, že Československo skutečně mělo v té době schopnosti odrazit agresora. V září 1938 disponovala československá armáda dvěma miliony vojáků a důstojníků v 45 divizích, 1 582 letadly, 469 tanky a 5 700 děly.²⁸ Do 24. září byly na hranicích proti německým agresorům soustředěny jednotky československé armády v počtu asi 1,5 milionu osob disponujících prvotřídními zbraněmi. Mobilizace, prováděná přísně podle plánu, skončila 29. září. Vojska obsadila pohraniční opevněná území, ale rozkaz, na který čekala, nikdy nepřišel.

Německá převaha v silách byla značná. Wehrmacht (2,2 milionu lidí) se v té době skládal z 47 divizí, měl 2 500 letadel a 720 tanků.²⁹ Československo mělo obranné opevnění s nejmodernější technikou, které nebylo vybavením horší než Maginotova linie. Podle německého generálního štábu byla československá armáda v případě nepřátelství schopna zneškodnit až 60 % jednotek a formací Wehrmachtu.³⁰

²⁶ „Mír pro naši dobu“ 30. 9. 1938 – 86 let. *Fronta.cz* [online]. 2024 [cit. 2024-11-19]. Dostupné z: <https://www.fronta.cz/kalendar/mir-pro-nasi-dobu>

²⁷ HRÍDEL, Jan. „Viděl jsem slzy v očích generálů.“ Před 80 lety se Beneš vzdal mnichovskému verdiktu. *ČT24* [online]. 2018 [cit. 2024-11-19]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2607008-videl-jsem-slzy-v-ocich-generalu-pred-80-lety-se-benes-vzdal-mnichovskemu-verdiktu>

²⁸ VITAL, David. Czechoslovakia and the Powers, September 1938. *Journal of Contemporary History* [online]. Vol. 1, No. 4 (Oct., 1966), s. 44–45 [cit. 2024-11-19]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/259891>

²⁹ BEN-ARIE, Katriel. Czechoslovakia at the Time of 'Munich': The Military Situation. *Journal of Contemporary History* [online]. Vol. 25, No. 4 (Oct., 1990), s. 431–446 [cit. 2024-11-19].

³⁰ SMETANA, Vít. *In the shadow of Munich: British policy towards Czechoslovakia from the endorsement to the renunciation of the Munich agreement (1938-1942)*. Prague: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2014.

Československo tak mohlo v září 1938 vzdorovat německé agresi. Navíc z vojensko-technického hlediska nebyly Velká Británie, Francie ani SSSR v žádném případě horší než Německo a v některých oblastech ho i předčily.

30. září 1938 Hitler a Chamberlain podepsali prohlášení, že nejdůležitějším faktorem pro zajištění míru v Evropě jsou anglo-německé vztahy. Toto prohlášení bylo v podstatě paktem o neútočení. 5. října 1938 Edvard Beneš rezignoval na funkci prezidenta a opustil zemi.

Polsko nebylo účastníkem mnichovské konference, ale nárokovalo si Těšínsko ve Slezsku a „dostup po železnici do stanice Bohumín (Oderberg)“, což dokumentuje dopis J. Becka polskému velvyslanci v Německu, J. Lipskimu, ze dne 19. září 1938. Stejně poselství zdůrazňovalo, že „Polsko považuje sovětskou intervenci do evropských záležitostí za nepřijatelné“, a chválilo polskou vládu, která „díky pozici, kterou zaujala, paralyzovala možnost sovětské intervence v české otázce v nejšířším slova smyslu“.³¹

Dne 30. září 1938 předal polský vyslanec ministru zahraničních věcí ČSR nótu, ve které ultimátum požadovalo postoupení tří krajů Slezska: Fryštátska, Těšínska a Jablunkova. 1. října 1938 československá vláda před polským ultimátem kapitulovala. Do 27. listopadu polská vojska obsadila území Československa, která postoupila Polsku.

V souladu s mnichovskou dohodou a na základě směrnic OKW (Oberkommando der Wehrmacht) z 30. září 1938 byl vstup německých vojsk do Sudet prováděn po etapách, od 1. října do 10. října. Již 1. října 1938 překročila německá vojska německo-českou hranici.

Dne 7. října na nátlak Berlína československá vláda uznala autonomii Slovenska a 8. října autonomii Zakarpatské Ukrajiny. Státu se začalo říkat „Česko-Slovensko“. 2. listopadu se Německo a Itálie na první vídeňské arbitráži rozhodly přiznat jižní oblasti Slovenska a také Podkarpatskou Rus Maďarsku. Šlo o nové porušení územní celistvosti Československa s tichým souhlasem Velké Británie a Francie.³²

Dne 6. prosince 1938 také Bonnet a Ribbentrop podepsali pakt o neútočení, francouzsko-německé prohlášení, které uvádělo: „Mírové a dobré sousedské vztahy mezi Francií a Německem představují jeden z nejpodstatnějších prvků pro posílení pozice v Evropě a udržení světového míru.“

³¹ FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938: Hra o Československo*. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn, s.r.o., 2001. ISBN 80-902023-9-X, s. 41.

³² SMETANA, Vít. *In the shadow of Munich: British policy towards Czechoslovakia from the endorsement to the renunciation of the Munich agreement (1938-1942)*. Prague: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2014.

1.3 Důsledky mnichovské dohody

V důsledku mnichovské dohody přišlo Československo ve prospěch Německa přibližně o jednu třetinu svého území – 29 000 km² s počtem obyvatel 3,6 milionu lidí. Polsko obdrželo asi 1 000 km² s 230 tisíci obyvateli; Maďarsko pak 12 000 km² a 1 milion obyvatel. Celkem bylo odtrženo asi 41 000 km² rozlohy a 4,85 milionu lidí, což tvořilo 31,5 % z celkového počtu obyvatel země a 30,5 % celého území. Československo také ztratilo asi polovinu svých těžkých průmyslových podniků a přišlo o opevnění na hranici s Německem.

V důsledku mnichovské dohody se Československo ocitlo v situaci, kdy jako stát přestávalo být životaschopné.³³ Jak již bylo uvedeno, tehdejší tisk zachycoval emoce a atmosféru, které bezprostředně po podpisu dohody otřásaly celou zemí. Její obyvatelé se cítili zrazeni, ale přesto si uchovávali naději v lepší budoucnost a věřili, že republika přežije. Mnoho článků se proto snažilo čtenáře povzbudit a nabídnout jim alespoň špetku víry v „lepší zítřky“.³⁴

Mnichovská dohoda zničila zbytky versailleského systému, akce Velké Británie a Francie podkopaly možnost vytvoření systému kolektivní bezpečnosti i pověst a činnost Společnosti národů. 30. září 1938 svět nekontrolovatelně sklouzl ke druhé světové válce, takže někteří historici navrhuji považovat toto datum za začátek této nejničivější války v dějinách lidstva.³⁵

Pro sovětské vedení, vyřazené z rozhodování o osudu Československa v roce 1938, byla nemožnost vytvořit systém kolektivní bezpečnosti v podmínkách mezinárodní izolace SSSR stále zjevnější. Vedení země se navíc vzhledem k podpoře mnichovské politiky ze strany Spojených států, přímé účasti Polska a Maďarska na rozdělení Československa a plnému odsouhlasení mnichovské dohody japonskou vládou nemohlo ubránit myšlence na pravděpodobnost vytvoření jediné protisovětské koalice. V prostředí vzrůstající válečné hrozby nemělo vedení SSSR téměř žádnou jinou alternativu než vycházet z vlastních zájmů a schopností, a to jak v oblasti vojenské a ekonomické, tak i v oblasti diplomacie.³⁶

³³ EMMERT, František. *Průvodce českými dějinami 20. století*. 1. vyd. Brno: Clio, 2012. ISBN 978-80-905081-0-1.

³⁴ Viz *Lidové noviny* dne 1. 10. 1938, s. 1.

³⁵ EMMERT, František. *Průvodce českými dějinami 20. století*. 1. vyd. Brno: Clio, 2012. ISBN 978-80-905081-0-1.

³⁶ CAQUET, P. E. *The bell of treason: the 1938 Munich agreement in Czechoslovakia*. London: Profile Books, 2018. ISBN 978-1-78125-710-4.

Během setkání s Chamberlainem v září roku 1938 Hitler nastolil řadu požadavků, schůzka skončila neúspěšně a Británie s Francií oznámily Československu, že již nebudou nic namítat proti jeho mobilizaci. Konečná dohoda, podepsaná 20. listopadu 1938, zavazovala Československo dát Německu 11 tisíc čtverečních mil svého území, na kterém žilo 2,8 milionu sudetských Němců a 800 tisíc Čechů. Toto území obsahovalo široce rozvětvený systém českých opevnění, který bylo považován za nejlepší v Evropě.

Výsledkem konference bylo rozhodnutí o odtržení Sudet ve prospěch Německa a také uspokojení územních nároků Horthyho Maďarska a Polska. Mnichovský diktát, vnučený Československu násilím, tak byl od samého počátku nezákonným činem v kontextu porušení mezinárodního práva a principů státní suverenity, jak byly definovány ve versailleském systému a Chartě Společnosti národů.

Mnichovská dohoda byla uzavřena bez účasti Československa, což znamenalo, že rozhodnutí o jeho území byla učiněna proti jeho vůli. Tím byly popřeny základní principy státní suverenity a práva národů na sebeurčení.

Československo mělo garance územní celistvosti a nezávislosti, zakotvené ve versailleské mírové smlouvě a v následných dohodách, například francouzsko-československé spojenecké smlouvě z roku 1924. Přijetí mnichovského diktátu tyto smlouvy fakticky ignorovalo. Společnost národů, založená po první světové válce, měla za cíl zabránit mezinárodním konfliktům a chránit suverenitu členských států. Mnichovský diktát byl aktem nátlaku a hrozby silou, což bylo v rozporu s tehdejšími mezinárodními standardy.

Některé státy, zejména Velká Británie, ospravedlňovaly svůj souhlas s Mnichovem politikou appeasementu, ale fakticky tím podpořily agresora (Německo) na úkor legitimních práv Československa.

Kromě dohody se Anglie a Francie zavázaly poskytnout spolu s Německem a Itálií Československu „záruky“ proti nevyprovokované agresí. Jakousi odměnou za zradu Československa byla anglo-německá deklarace podepsaná 30. září Hitlerem a Chamberlainem, která hovořila o snahách odstranit možné zdroje neshod.³⁷

Mnichovská dohoda je jedním z nejhanebnějších činů v mezinárodní politice západních mocností. Před zraky celého lidstva byl suverénní evropský stát vydán nacistům k drancování. V naději, že nasměrují další německou agresí na východ, se však představitelé západních mocností přepočítali, protože především zhoršili pozici svých zemí v dalším boji s fašismem.

³⁷ EMMERT, František. *Průvodce českými dějinami 20. století*. 1. vyd. Brno: Clio, 2012. ISBN 978-80-905081-0-1.

Československo v té době představovalo největší hodnotu pro obranu Evropy. Když ji spojenci ztratili, přišli o prvotřídní divize a jedinou prvotřídní armádu ve východní Evropě. To vše bylo nyní v rukou Hitlera. Německo získalo díky mnichovské dohodě neocenitelné zdroje surovin a kvalitní průmysl této země, což vážně urychlilo jeho procesy rozvoje a přípravy na válku. Hitler zároveň viděl slaboduchou povahu západních vůdců, uvědomoval si, že je mu vše dovoleno, a nemusel na nikoho brát ohled.³⁸

Jako pokračování toho, co bylo uvedeno, Francie ztratila respekt a autoritu v Evropě, ztratila všechny své spojence, přerušila vazby se SSSR a výrazně devalvovala svou roli spojence. V roce následujícím po Mnichovu se německá armáda přiblížila k plné bojové připravenosti, i když měla méně vycvičených záloh než francouzská. Mnichovská dohoda urychlila dozrávání předválečné politické krize, která vedla ke druhé světové válce. Ve skutečnosti to byla tato dohoda, která zajistila a umožnila válku. Francie sice po mnichovské dohodě neutrpěla úplnou ztrátu všech svých spojenců, ale její postavení a důvěryhodnost v Evropě byly značně oslabeny. Zachovány zůstaly pouze některé aspekty jejich spojení.

Belgie byla sice formálně spojencem Francie (s níž po první světové válce měla silné vojenské vazby), ale její postoj se po roce 1936 změnil. Belgie se rozhodla obnovit svou politiku neutrality a odmítla být vtažena do francouzských strategických plánů. To fakticky oslabilo možnosti francouzské obrany, protože Belgie již nebyla plně spolehlivým spojencem v případě německé invaze.

Mnichovská dohoda posílila vazby mezi Francií a Británií v rámci jejich společného cíle vyhnout se válce, avšak zároveň podkopala jejich vzájemnou důvěru. Francie se cítila britským tlakem na přijetí dohody zrazená, zatímco Británie vnímala Francii jako příliš slabou a neochotnou riskovat vojenský konflikt. Tato neshoda oslabovala jejich alianci.

Francie zcela ztratila důvěru svých východoevropských spojenců, zejména Československa, které považovalo její jednání v Mnichově za zradu. Rumunsko a Jugoslávie také ztratily víru v to, že by se na Francii mohly spolehnout při zajišťování své bezpečnosti proti hrozbě Německa.

Mnichovská dohoda definitivně narušila vztahy i mezi Francií a SSSR. Sovětský svaz považoval dohodu za pokus Západu přeměřovat německou expanzi na východ. Důsledkem bylo, že se SSSR postupně začal orientovat na Německo, což vyústilo v pakt Ribbentrop–Molotov v roce 1939. Francie sice nepřišla o všechny spojence (například Belgie zůstala

³⁸ CAQUET, P. E. *The bell of treason: the 1938 Munich agreement in Czechoslovakia*. London: Profile Books, 2018. ISBN 978-1-78125-710-4.

důležitým geografickým faktorem v jejích obranných plánech), ale mnichovská dohoda způsobila zásadní oslabení jejího vlivu v Evropě. Země ztratila důvěryhodnost mezi východoevropskými státy a její vazby s klíčovými partnery, jako bylo SSSR a Velká Británie, byly podkopány. Tím se prohloubila izolace Francie a její strategické dilema, což se tragicky projevilo při německé invazi v roce 1940.

Lze poznamenat, že uzavření mnichovské dohody ve dnech 29.–30. září 1938 mezi demokratickou Velkou Británií a Francií a fašistickým Německem a Itálií bylo nenapravitelnou chybou, která vedla k tragédii. Výsledkem dohody v Mnichově bylo faktické rozdělení Československa, neboť jablko sváru představovaly Sudety, v nichž žili Němci. Hitler hrozil zahájením války v Evropě a v případě ústupku zaručil silný mír, ale tento závazek nedodržel.

Ve dnech 29. až 30. září 1938 se v Hitlerově sídle Führerbau³⁹ v Mnichově konalo setkání předsedů vlád Německa, Itálie, Velké Británie a Francie. Názor Sovětského svazu, s nímž Československo podepsalo v roce 1935 smlouvu o vytvoření obranné aliance, nebyl vyslyšen. V důsledku toho byla uzavřena dohoda, která zaručovala mír ze strany Německa výměnou za územní ústupky. Britský premiér Chamberlain byl na dohodu hrdý. Po návratu do Anglie prohlásil: „Přinesl jsem mír naší generaci.“ Mnohem zdrženlivější byla reakce anglického politika W. Churchilla. Řekl tato slova: „Anglii byla nabídnuta volba mezi válkou a hanbou. Vybrala si hanbu a dostane válku.“⁴⁰

Mnichovská dohoda, podepsaná 30. září 1938, přinesla zásadní důsledky pro politický a správní systém Československa. Vedla k vnitřním změnám ve vládním systému, oslabení demokratických struktur, a nakonec i k rozpadu státu. Zde jsou hlavní důsledky s prameny a citacemi:

Mnichovskou dohodou bylo Československo donuceno odstoupit pohraniční oblasti Německu (tzv. Sudety), čímž ztratilo přes třetinu území a asi 30 % obyvatelstva. Polsko a Maďarsko následně využily situace a požadovaly odstoupení Záolší a jižního Slovenska. Tato územní ztráta měla vážné politické a ekonomické dopady – ztráta pohraničních průmyslových oblastí narušila ekonomickou stabilitu státu, což posílilo vnitřní nejistotu a politickou

³⁹ HEUSLER, Andreas. Hauptstadt der Bewegung, München. *Historisches Lexikon Bayerns* [online]. 23. 1. 2018 [cit. 2024-01-10]. Dostupné z:

https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Hauptstadt_der_Bewegung,_M%C3%BCnchen

⁴⁰ FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938: Hra o Československo*. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn, s.r.o., 2001. 80-902023-9-X, s. 55.

nestabilitu.⁴¹ Druhá republika znamenala konec pluralitní demokracie. V českých zemích vznikl systém dvou povolených stran: Strany národní jednoty a Národní strany práce, čímž bylo rozloženo tradiční stranické uspořádání. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi se vytvořily modely s jednou dominantní stranou (Strana slovenskej národnej jednoty na Slovensku a Ukrajinská národní jednota v Podkarpatské Rusi), což vedlo k faktické likvidaci demokratického systému.⁴²

Ztráta území posílila separatistické tendence, zejména na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, kde se stále častěji objevovaly hlasy volající po autonomii. Mnichovská dohoda vedla k poskytnutí autonomie těmto regionům, což zásadně oslabilo centrální vládu. Na Slovensku vznikla autonomní vláda, což posílilo tamní nacionalistické hnutí a separatistické nálady. Slovinci i Podkarpatský Rusíni byli motivováni k odtržení a stále častěji uvažovali o úplné nezávislosti.⁴³

2 Druhá republika

Druhá republika byla krátkým, ale dramatickým obdobím v historii Československa, které trvalo od října 1938 do března 1939. Toto označení se používá pro dobu po podpisu mnichovské dohody, která vedla k odstoupení pohraničních území Československa Německu, Polsku a Maďarsku. Důsledkem této dohody byla výrazná politická a ekonomická destabilizace země.

Po jejím přijetí se Československo stalo de facto bezbranným státem, což vedlo k odchodu prezidenta Edvarda Beneše a vzniku nové vlády pod vedením premiéra Rudolfa Berana. Ta se pokusila stabilizovat situaci v rámci těsnějšího propojení s nacistickým Německem, což bylo v kontrastu s demokratickými principy první republiky. Během té doby byla politická atmosféra hluboce rozdělená a plná vnitřních neshod.

⁴¹ KVAČEK, Robert. *České dějiny II*. 1. vyd. Praha: SPL-Práce ve spolupráci s nakl. Albra, 2002. ISBN 80-86490-19-X, s. 85.

HOLZER, J. *Protektorát Čechy a Morava: Politické poměry*. Praha: Historický ústav, 2005, s. 110.

⁴² DEJMEK, Jindřich, ed. et al. *Československá zahraniční politika v roce 1938*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2001. ISBN 80-85864-84-3, s. 343.

HOLZER, J. *Protektorát Čechy a Morava: Politické poměry*. Praha: Historický ústav, 2005, s. 124.

⁴³ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867-1939)*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-146-8, s. 569.

DEJMEK, Jindřich, ed. et al. *Československá zahraniční politika v roce 1938*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2001. ISBN 80-85864-84-3, s. 345.

Britský zprostředkovatel lord Runciman se během své mise setkal se zástupci Sudetoněmecké strany a konkrétně navrhl, aby byly uděleny jisté ústupky k splnění tohoto částečného požadavku.

Jako přímý důsledek situace byla země uvržena do krize, která ji nakonec zničila. V tomto období tisk často zmiňoval otázku sudetských Němců a neustále analyzoval vztah Československa s Německem. Postupně přibývalo více a více článků o vlastní armádě, obraně a připravenosti k akci.

Během takových dob, kdy mezinárodní krize nadále ničila situaci nebo již nebyla možnost politického řešení, byly takové zprávy nevyhnutelně přítomny. Na začátku se zdálo, že tisk si je stále docela jistý svými mocnými spojenci, ale postupně se částečně změnil na skepticismus, dokud nakonec nezůstala pouze kamenná odhodlanost, s níž Československo čelilo jakýmkoli zkouškám, které před ním ležely, pouze na základě svých vlastních sil.

2.1 Úvod do druhé republiky

V této podkapitole bude nastíněna obecná situace týkající se vzniku takzvané druhé republiky. Pád první republiky se stal významným důsledkem popsání mnichovské dohody, neboť změna stávajícího chodu republiky představovala důležitý krok. Proto po demokratickém období první republiky nastává sice krátké, ale z politického hlediska podstatné období druhé republiky. Popsaná ztráta území takového rozsahu pochopitelně významně negativně ovlivnila psychiku obyvatel Československa i ekonomické poměry. Obecně bylo přitom celé období druhé republiky poznamenáno snahami Československa nezneprátelit si svého nejlivnějšího souseda, kterým bylo samozřejmě Německo. To mělo samo o sobě dopad na podobu a nastavení zahraniční politiky i fungování politiky uvnitř státu. Došlo mimo jiné ke změně důležitých postů a změnila se také rovina ústavní.⁴⁴

Po vídeňské arbitráži kromě toho došlo k vyostření situace panující v Podkarpatské Rusi, politicky důležitá se stávala ukrajinská skupina. Vláda naší země na tomto území pozbývala svého vlivu.⁴⁵ Dobová situace byla dále ve znamení značného přílivu uprchlíků, jednalo se přibližně o sto tisíc osob, které ve většině případů směřovaly na venkov. Této situaci

⁴⁴ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*. Karolinum: Praha, 1997. ISBN 80-7184-516-7, s. 15.

⁴⁵ GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938-1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Paseka: Praha a Litomyšl, 2004. ISBN 80-7185-626-6, s. 231–232.

navíc nenapomohla ani neuspokojivá situace v zemědělství a průmyslu. To nadále vedlo k výraznému nárůstu nezaměstnanosti.⁴⁶

2.2 Politické uspořádání

Politický systém druhé republiky byl provázen zejména významnou vnitropolitickou transformací, zaznamenán byl odklon od principů liberální demokracie. Období druhé republiky bylo velmi krátké, podle názoru odborníků však obecně inklinovalo k autoritativním principům. Významné proměny tehdy zaznamenala moc zákonodárná a výkonná. Zákonodárná moc byla za druhé republiky zřetelně oslabena, jelikož nereflektovala nové změny v politickém systému a nové politické síly se snažily o jeho pozvolnou likvidaci. Pozice výkonné moci však byla významně posílena, a to díky přijetí takzvaného zmocňovacího zákona.⁵¹

Pokud jde o pohled dobového tisku na situaci týkající se mnichovské dohody, je možné podotknout, že označovaný viník se v kontextu „zrazené republiky“ postupně měnil, a to s ohledem na hodnotitele situace. V období socialismu jím byl označován Západ a buržoazní představitelé státu, v emigrační publicistické produkci byla naproti tomu za viníka tiskem označována československá politická garnitura, v jejím podání pochopitelně jinak motivovaná. Naproti tomu v období po revoluci byl nejčastěji viníkem těchto událostí Západ, tentokrát však již bez odkazování na třídní příčiny.⁵²

Za první republiky byly politické strany základním pilířem struktury politického systému. Přestože zákon jejich činnost nijak nedefinoval, podařilo se jim od prvních let nového státu získat dominantní postavení. Vliv stran se neomezoval pouze na činnost nejvyšších orgánů; podstatně zasáhly i do veřejného života na nižší úrovni. Strany reprezentovaly národnostní, sociální, konfesní a zájmové skupiny obyvatelstva. Velké množství stran získalo zastoupení v parlamentu, protože volební klauzule neexistovala, a nebyla tak překážkou pro

⁴⁶ HETÉNYI, Martin. *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938-1945*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. ISBN 978-80-8094-444-5, s. 174.

⁴⁷ BALÍK, Stanislav a kol. *Politický systém v Českých zemích 1848-1989*. Mezinárodní politologický ústav: Brno, 2007. ISBN 978-80-210-5438-7, s. 84.

⁴⁸ Zmocňovací zákon představoval zákon schválený v polovině prosince roku 1938, který vládě umožňoval vyhlášovat zákony a prezidentovi měnit ústavu.

⁴⁹ BÍČ, Jindřich. Jak se zrodila nenávisť? In: *Blesk extra: zrada v Mnichově*. Praha: Czech News Center, 2018, s. 18.

vstup do sněmovny. Mezi nejúspěšnější strany ve volbách pravidelně patřily agrární a sociálně demokratické strany, výjimkou nebyly ani vysoké zisky československých komunistů. Politická scéna byla značně roztržštěná, což komplikovalo vytváření vládních koalic.⁵⁰ Podpisy představitelů velmocí pod textem mnichovské dohody, kterou Československo ztratilo pohraniční území, znamenaly konec této éry první republiky.

Napjatá atmosféra doby se odrazila také ve změně ústavních poměrů státu, neboť ústava během tohoto nedlouhého období prošla důležitými změnami. Mnichovská dohoda přitom odporovala jí i československému právnímu řádu, dle práva se proto ve skutečnosti jednalo o neplatný dokument. Nastavení druhé republiky bylo založeno na ústavě z roku 1920, která následně prošla důležitou proměnou v roce 1938. V listopadu tohoto roku přijalo Národní shromáždění zákon o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi. V té době již v Národním shromáždění nefigurovali poslanci zvolení v oblastech postoupených Německu. Česko-Slovensko, jak zněl nový název státu, se začalo měnit z demokratického na autoritářský stát. Význam parlamentu byl minimalizován přijetím již výše zmíněného zmocňovacího zákona z 15. prosince, který dal prezidentovi a vládě rozsáhlé legislativní pravomoci. Na jednomyslný návrh vlády by prezident mohl vydávat dekrety měnící znění ústavy. Všechna tato opatření, která byla v rozporu s demokratickým systémem dělby moci, pak byla odůvodněna výjimečností situace a potřebou záchrany země.⁵⁰

V tomto duchu mělo dojít i ke sjednocení stranického spektra, vládní pravicové subjekty byly soustředěny ve Straně národní jednoty, zatímco levicové křídlo se sjednotilo v tolerovanou opozici v Národní straně práce. Krátké období vyhrazené druhé republice ukončila německá okupace 15. března 1939. Den předtím byl na Slovensku vyhlášen samostatný stát, ve zbytku českých zemí vznikl Protektorát Čechy a Morava. Formální existenci parlamentu v politickém systému definitivně ukončil 21. března prezident Hácha, který jej rozpustil.⁵¹ Kritika prvorepublikového stranického systému v Československu byla rozmanitá a zaměřovala se na několik klíčových problémů (polarizace mezi pravicí a levicí, roztržštěnost politického spektra,

⁵⁰ SMETANA, Vít. *In the shadow of Munich: British policy towards Czechoslovakia from the endorsement to the renunciation of the Munich agreement (1938-1942)*. Prague: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2014. ISBN 978-80-246-1373-4.

⁵¹ CAQUET, P. E. *The bell of treason: the 1938 Munich agreement in Czechoslovakia*. London: Profile Books, 2018. ISBN 978-1-78125-710-4.

⁵² SMETANA, Vít. *In the shadow of Munich: British policy towards Czechoslovakia from the endorsement to the renunciation of the Munich agreement (1938-1942)*. Prague: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2014. ISBN 978-80-246-1373-4.

nestabilita vládních koalic, tlak na politické kompromisy), které tento systém v průběhu 20. let a 30. let vyvolával.

Tento stranický systém byl velmi roztržštěný, což znamenalo rozdělení politické scény mezi mnoho různých stran a politických hnutí, často s úzkými ideologickými a regionálními základnami. Zároveň nebylo možné vládu dlouhodobě stabilizovat, neboť strany měly často jen úzké koalice, které se rychle rozpadaly. Československé vlády tak často trpěly nestabilitou a měly problém efektivně vládnout.

Kvůli fragmentaci stranického systému nebyla schopna žádná strana získat absolutní většinu, což vedlo k neustálým koalicím a kompromisům. Rozhodovací procesy byly proto pomalé a politické strany se častokrát místo efektivního řešení problémů zaměřovaly na vlastní zájmy. V důsledku toho byly problémy často odkládány nebo řešeny na základě politických kompromisů, které nefungovaly dlouhodobě. To vedlo k častým politickým krizím a neustálým vládním změnám.

Politické strany v první republice byly velmi rozmanité nejen ideologicky, ale i regionálně. Rozdíly mezi pravicí, levicí a centristickými stranami byly výrazné, což vedlo k těžkostem při vyjednávání a utváření stabilních koalic. Kvůli politické polarizaci se také některé strany soustředily na ideologické boje místo na řešení praktických problémů státu.

Československo bylo zemí s mnohonárodnostními a multikulturními skupinami (Čechy, Slováky, Němci, Maďary, Rusíny atd.) a první republika nebyla schopná všechny národnosti a etnické skupiny zcela integrovat do politického systému. Mnohé menšinové strany měly tendenci hledat podporu zahraničních mocností, což přispívalo k destabilizaci.

V posledních letech před Mnichovem se do československé politiky výrazněji dostávaly také politické extrémní – jak krajní pravice (například Národní obec fašistická), tak krajní levice (například Komunistická strana Československa). Tyto strany byly často v opozici vůči demokratickým institucím a podporovaly autoritářské nebo totalitní ideologie. Politické extrémní zvyšovaly napětí v politickém systému a podkopávaly stabilitu demokracie. Tato polarizace rovněž usnadnila vzestup autoritářských tendencí během druhé republiky.

Kritika prvorepublikového stranického systému se soustředila na jeho neefektivitu, fragmentaci a neschopnost vyřešit klíčové problémy země. Strany byly rozdělené ideologicky, což vedlo k politické nestabilitě a neefektivnímu vládnutí. Tato situace byla jedním z faktorů, které umožnily pozdější zánik demokratické praxe v Československu a přechod k autoritářskému režimu v době druhé republiky.

Mezitím se Edvard Beneš a jeho spolupracovníci v emigraci snažili zajistit (tehdy zpochybněnou) právní kontinuitu samostatného Československa. Edvard Beneš dne 5. října

1938 na základě nátlaku Němců abdikoval na funkci prezidenta, následně dne 22. října 1938 odešel do exilu a v exilové vládě zastával pozici hlavy státu. Edvard Beneš opustil Československo v říjnu 1938 a nejprve zamířil do Paříže. Po okupaci země Německem v roce 1939 se přesunul do Londýna, kde začal organizovat odboj a koordinovat činnost československé emigrace.

V exilu založil Československý národní výbor, který se později transformoval na exilovou vládu. Jejím cílem bylo udržet právní kontinuitu státu a zajistit mezinárodní podporu pro jeho obnovu po válce. Exilová vláda byla oficiálně uznána Spojenci v roce 1941. Jako prezident v exilu se snažil udržovat kontinuitu československého státu a zastupovat jeho zájmy na mezinárodní úrovni. Jednou z jeho hlavních aktivit byly snahy o obnovení nezávislosti Československa po skončení války a zajištění podpory Spojenců pro tento záměr.⁵³

Dobové změny se přitom nevztahovaly pouze k textu ústavní listiny, proměnami prošla v tomto období také oblast základních lidských práv a svobod. V případě některých z nich přitom došlo k neopomenutelným omezením. Typická byla kontrola a cenzura médií, omezena byla také svoboda projevu, spolčování a podobně. Omezena byla společně s tím samozřejmě i podnikatelská činnost a soukromé vlastnictví.⁵⁴

2.3. Vnitřní politická a ekonomická nestabilita

Hospodářské dopady mnichovské dohody byly značné, jelikož Československo přišlo o průmyslově vyspělé oblasti. Ekonomické oslabení vedlo k rozpočtovým problémům a k prohloubení vnitřní nestability. To vše způsobilo, že stát nebyl schopen čelit rostoucímu tlaku ze strany Německa, a v zemi sílily fašistické a autoritativní tendence.⁵⁵

Mnichovská dohoda de facto připravila půdu pro úplný rozpad Československa. Po vyhlášení samostatného Slovenského štátu 14. března 1939 a následném německém obsazení českých zemí dne 15. března 1939 Československo jako jednotný státní útvar zaniklo.

⁵³ CAQUET, P. E. *The bell of treason: the 1938 Munich agreement in Czechoslovakia*. London: Profile Books, 2018. ISBN 978-1-78125-710-4.

⁵⁴ BALÍK, Stanislav a kol. *Politický systém v Českých zemích 1848-1989*. Mezinárodní politologický ústav: Brno, 2007, s. 88.

⁵⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867-1939)*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-146-8, s. 571.

HOLZER, J. *Protektorát Čechy a Morava: Politické poměry*. Praha: Historický ústav, 2005, s. 128.

Mnichovská dohoda tedy nevedla pouze k územním a ekonomickým ztrátám, ale především k rozpadu státní struktury a suverenity.⁵⁶

Druhá Československá republika byla efemérním státním útvarům trvajícím přibližně pět a půl měsíce. Její počátek se časově shodoval s mnichovskou dohodou ze září 1938 a její konec s nacistickou okupací v březnu 1939. Navzdory krátkému trvání a všeobecnému zanedbávání v literatuře je poučným příkladem rychlé a komplexní politické změny a přizpůsobení se krizi. Navíc představuje významnou modifikaci československé politické kultury – tedy odklon, který má určitý vliv na pozdější politické dějiny země. Druhá republika, jak se projevuje v politice svého českého segmentu, je nejnázatelněji identifikována jako autoritářský krizový systém. To představovalo náhlou změnu oproti ústavním demokratickým normám první republiky.⁵⁷

Krizovou situaci, která konstituovala prostředí druhé republiky, lze nejpřesněji spojit s mezinárodními, psychologickými a materiálními následky Mnichova. Čechoslováci za první republiky považovali svůj národ za relativně bezpečný, prosperující a nezávislý. V září 1938 se jejich stav náhle zredukoval na vojenskou bezmoc, mezinárodní izolaci, ekonomickou nejistotu a závislost na nepřátelském nacistickém Německu. V důsledku mnichovské dohody byla československá území postoupena především Německu, ale také Maďarsku a Polsku. Československo tak ztratilo přibližně jednu třetinu svého území, množství svých občanů a část průmyslové kapacity. Ekonomika byla vážně narušena. Kromě toho byly podle dobového tisku také narušeny historicky vzniklé vazby v oblasti dopravy a hospodářství.⁵⁸ Strategicky se nový stát stal bezbranným, zatímco spleť mezinárodních aliancí chránících Československo byla zdecimována.⁵⁹

V důsledku mnichovské dohody byla značně oslabená Československá republika nucena udělovat velké ústupky Němcům. Výkonný výbor Slovenské lidové strany se sešel v Žilíně 5. října 1938 a se souhlasem všech slovenských stran kromě sociálních demokratů

⁵⁶ KVAČEK, Robert. *České dějiny II*. 1. vyd. Praha: SPL-Práce ve spolupráci s nakl. Albra, 2002. ISBN 80-86490-19-X, s. 89.

DEJMEK, Jindřich, ed. et al. *Československá zahraniční politika v roce 1938*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2001. ISBN 80-85864-84-3, s. 349.

⁵⁷ GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6.

⁵⁸ *Národní politika*, 2. 10. 1938, LVI/271.

⁵⁹ LÖW, Andrea. *German Reich and Protectorate of Bohemia and Moravia September 1939–September 1941*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2020. ISBN 9783110523898.

sestavil Tisovu autonomní slovenskou vládu. Podobně se dvě hlavní frakce na Podkarpatské Rusi, rusofilové a ukrajinoofilové, dohodly na ustavení autonomní vlády, k němuž došlo 8. října 1938. Ukrajinská národně autonomní frakce v čele s Augustinem Vološinem, která odrážela šíření moderního ukrajinského národního vědomí, získala kontrolu nad místní vládou a Podkarpatská Rus byla přejmenována na Karpatskou Ukrajinu.⁶⁰

V listopadu 1938 byl Emil Hácha, zvolen prezidentem druhé republiky, skládající se ze čtyř částí: Čech, Moravy, Slovenska a Karpatské Ukrajiny. Po ztrátě přirozených hranic a nákladného systému pohraničního opevnění se nový stát stal vojensky neudržitelným.

V lednu 1939 jednání mezi Německem a Polskem nepřinesla žádný výsledek a Hitler plánoval invazi do Čech a Moravy, která měla začít ráno 15. března. Naopak s členy Slovenské ľudové strany a s Maďarskem jednalo Německo o rozdělení Československa již před samotnou invazí. Slovenský sněm vyhlásil slovenský stát samostatně – a to jednomyslně – 14. března, zatímco Karpatská Ukrajina rovněž vyhlásila nezávislost.

S výjimkou východního Slovenska byla tato území rychle obsazena místními maďarskými jednotkami. Hitler povolal prezidenta Háchu do Berlína, dne 14. března tam Hácha s Chvalkovským odcestoval. V noci na 15. března byli přijati v Říšském kancléřství, kde Hitler informoval Háchu o hrozící německé invazi. Hitler vyhrožoval útokem Luftwaffe na Prahu a přesvědčil jej, aby nařídil kapitulaci československé armády. Ráno 15. března vstoupila německá vojska do Čech a na Moravu, kde se nesetkala s žádným odporem. Maďarská invaze na Karpatskou Ukrajinu sice na odpor narazila, ale maďarská armáda jej rychle rozdrtila. Samostatné Československo se zhroutilo v důsledku zahraniční agrese a vnitřního napětí. Ve své meziválečné podobě následně bylo svými zastánci idealizováno jako jediná bašta demokracie obklopená autoritářskými a fašistickými režimy. Jeho odpůrci ho naopak odsoudili jako umělý a neproveditelný výtvar intelektuálů podporovaný velmocemi. Oba názory mají určitou platnost.⁶¹

Maďarská menšina na jižním Slovensku, která dlouhodobě usilovala o revizi hranic a podporovala maďarské zájmy, přispěla k destabilizaci regionu a poskytla Budapešti další důvod k vojenským zásahům.

⁶⁰ GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6.

⁶¹ JIRÁK, Jan a kol. *Druhá republika: 167 obyčejných dnů: politické a mediální klima a jeho reflexe*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3586-6.

Dne 15. března v brzkých ranních hodinách německé jednotky bez jakéhokoli aktivního odporu vstoupily do území Čech a Moravy. Maďaři se při invazi do Podkarpatské Rusi setkali s nějakým odporem, který rychle rozdrtila maďarská armáda.

Zahraniční agrese a vnitřní napětí vedly k pádu nezávislého Československa. To bylo pak svými přívrženci romantizováno jako jediná bašta demokratické civilizace v krajině poseté autoritářstvím a fašismem. Jeho kritici jej odmítli jako umělé a neuspořádatelné dílo intelektuálů podpořených velmocemi.

Něco pravdy je na obou perspektivách. Meziválečné Československo bylo tvořeno směsicí regionů a národů, které byly stěží integrované do moderního národního státu. Kromě toho Češi, kteří za Habsburků čelili politické diskriminaci, nemohli uspokojit požadavky ostatních národností. Abychom byli vůči Čechům spravedliví, je třeba říci, že některé menšinové požadavky představovaly záminky pro krytí intervencí nacistického Německa.

S ohledem na panující podmínky je skutečnost, že Československo vzešlo z první světové války s životaschopnou ekonomikou a demokraticko-politickým systémem, jedním z velkých úspěchů meziválečného období.⁶²

⁶² JIRÁK, Jan, a kol. *Druhá republika: 167 obyčejných dnů: politické a mediální klima a jeho reflexe*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3586-6.

3 Likvidace politických stran

Proces likvidace stranického systému, který probíhal v druhé republice, vyvolal široké spektrum reakcí jak mezi stranickými funkcionáři, tak mezi běžnými obyvateli. Je vhodné podotknout, že kritika stranicko-politického systému se objevila již před mnichovskou dohodou. To znamenalo, že se objevila rozsáhlejší moderní kritika, jako např. od Jana Mertla, českého sociologa působícího v meziválečném období a podílejícího se na kritice stranického systému v Československu.

Ten navrhoval změnu stranického systému na většinový systém, v rámci něhož by se strany spojovaly do několika dominantních bloků, a generační obměnu uvnitř stran. Tento návrh najdeme v jeho práci *Politika politických stran v Československu*, kde pečlivě zkoumal problematiku tehdejšího politického systému a snažil se nabízet vhodná vylepšení.

Bylo třeba vytvořit nový státní a stranický systém, který by změnil poměrný volební systém na většinový volební systém s malými volebními obvody, osobními volbami a bez závazných kandidátních listin. Tím by se předešlo dalšímu štěpení stran a zavedla by se vláda jednosměrně orientované strany.

Podle Mertlova plánu by se politické strany konsolidovaly do dvou nebo tří, které by soupeřily o moc. Strany by navíc neměly mít možnost navazovat zahraniční kontakty. Mertl řekl, že musí dojít ke správné generační výměně uvnitř stran, čímž by se posílila jejich (dobrovolná) vnitřní disciplína. Dále by měla být podporována dvou- až třístranná jednota mezi všemi členy politických uskupení pro spolupráci a budování nového politického programu republiky.⁶³

Pro mnohé stranické představitele, kteří věnovali své kariéry budování a fungování demokratických politických stran první republiky, byla likvidace jejich struktur šokem a ponížením. Zejména členové malých stran, které byly nuceny se rozpustit nebo sloučit s většími politickými subjekty, nesli tento proces těžce. Funkcionáři často čelili dilematům: buď se stáhnout z veřejného života, nebo se pokusit přizpůsobit novému autoritářskému režimu.

Většina z nich si uvědomovala, že snaha o odpor by byla marná, a proto někteří raději hledali způsob, jak se zapojit do nových politických struktur. Příkladem byl přesun členů pravicových stran do Strany národní jednoty nebo některých levicových politiků do Národní strany práce. Jiní, například z řad sociálních demokratů a komunistů, se však dostali do izolace nebo byli podrobena perzekuci.

⁶³ MERTL, Jan. *Co s politickými stranami? Úkoly dneška*. V Praze: Jan Laichter, 1938, s. 56 a dále.

Pro běžné obyvatelstvo znamenala likvidace politických stran nejen konec plurality, ale také ztrátu možnosti ovlivnit veřejné dění prostřednictvím politických aktivit. Mnozí lidé se cítili bezmocní a zrazeni systémem, který kdysi sliboval svobodu a demokracii.

V oblastech, kde měla tradičně silnou podporu například agrární strana, byla likvidace stranického systému považována za zradu hodnot první republiky. Naopak část obyvatel, zejména těch zklamaných politickou roztržičností a korupcí meziválečného období, přijala změny s nadějí, že nové uspořádání přinese stabilitu.

Ztráta plurality a omezení politických práv vedly k rozšíření apatie a strachu ve společnosti. Propaganda zdůrazňující jednotu národa však na mnohé působila jako iluze stability v časech nejistoty. Veřejná kritika likvidace stran byla riskantní a většina obyvatel raději mlčela. Ti, kdo se otevřeně postavili proti tomuto procesu, riskovali ztrátu zaměstnání, nebo dokonce zatčení.

3.1 Politické strany

Po mnichovské dohodě a při následném oslabování Československa se pod tlakem ze zahraničí i uvnitř země výrazně změnila politická scéna. Politický systém první republiky, který byl založen na ideové konstrukci samostatného Československa podle vize T. G. Masaryka, procházel mnoha vnitřními problémy. Jedním z nich byla mimo jiné omezená funkčnost systému politických stran. Mezi poměrně typické znaky československého politického stranictví v tomto období patřily centralistické poměry uvnitř stran, zejména nadstandardní vnitrostranická kontrola, exkluzivní pozice stranických vůdců a minimální personální obměna stranických elit. Dále se také vyznačovalo ideologizovaným viděním individuálního odchodu ze strany nebo pokřivenou rolí politického stranictví z hlediska zákonodárných a výkonných institucí, resp. vztahu vláda versus opozice.⁶⁴

Významným určujícím znakem stranické soustavy druhé republiky se stala existence několika různých variant dalšího vývoje. Spojovalo je to, že v rámci nového systému bylo zcela nepřijatelné setrvat u modelu, který by obsahoval větší počet stran. Přejícný charakter období byl následně zřetelný také z konfliktu několika strategií, které se z hlediska formálního lišily právě v počtu existujících (přeživších) stran. Kromě toho je možné současně rozeznat

⁶⁴ MAREK, Pavel. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-86200-25-6, s. 1037–1038.

logickou spojitostí navrhovaných koncepcí s demokratickými, autoritativními, resp. totalizačními vizemi jejich nositelů.⁶⁵

V roce 1938 byla založena Strana národní jednoty (SNJ), která měla sjednotit všechny nelevicové české politické síly pod jednu střechu. Ztráta pohraničních území, přijetí ultimáta a rostoucí vliv zahraničních mocností vedly k rozpadu tradičních politických stran a výrazné proměně politického spektra v Československu. Mnohé strany se ocitly v těžké situaci, kdy buď došlo k jejich rozpuštění, nebo byly transformovány na nová politická uskupení, která se musela přizpůsobit novým podmínkám. Strana národní jednoty, která vznikla v roce 1938 jako reakce na politickou krizi, zanikla po vzniku Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939. V tomto období bylo politické spektrum Československa de facto eliminováno nacistickým režimem. Po potlačení demokratických institucí a nástupu autoritářského režimu byla SNJ buď rozpuštěna, nebo absorbována do pro-nacistických struktur. S postupující německou okupací a změnami v politickém uspořádání už neměla možnost pokračovat v politickém životě a její zánik byl tak nevyhnutelný. Tento krok byl považován za způsob, jak reagovat na narůstající nestabilitu a centralizovat politickou moc v době krize. Cílem bylo získat jednotnou podporu pro autoritativnější řízení státu v rámci zbytků demokratického uspořádání. Do SNJ se zapojila většina pravicových stran, zatímco levice, jako sociální demokraté a komunisté, zůstala mimo.

Ke vzniku SNJ vedl i politický tlak na zjednodušení stranických poměrů. Tato změna měla zabránit zdoluhavým jednáním a konfliktům, které byly v čase rostoucího ohrožení Československa považovány za nevhodné. Po mnichovském diktátu bylo mnoho politiků přesvědčeno, že jedině sjednocením a centralizací se země dokáže ubránit dalším tlakům a zajistit svou stabilitu, i když to znamenalo opustit demokratické principy plurality. Potřebu zjednodušení politického života akcentoval například novinář Ferdinand Peroutka v časopise *Přítomnost*, kde potvrdil, že je třeba provést určité sjednocení stranických poměrů.⁶⁶

Strana národní jednoty ovšem zanikla po okupaci českých zemí v březnu 1939, kdy byla založena jediná povolená organizace – Národní souručenství. Členové SNJ, stejně jako členové většiny ostatních stran, do Národního souručenství přešli. Tímto krokem se politická scéna v protektorátu naprosto sjednotila pod jediné povolené hnutí, které nemělo charakter klasické politické strany, ale představovalo nástroj nacistického okupačního režimu pro kontrolu veřejného života. Po podpisu mnichovské dohody se vzhledem k politickému chaosu snažili

⁶⁵ MAREK, Pavel. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-86200-25-6, s. 1039.

⁶⁶ *Přítomnost*, 1938, roč. 25, 19. 10. 1938.

komunisté zajistit svůj vliv v Československu. Komunistická strana Československa (KSČ), která byla v té době součástí mezinárodní komunistické sítě pod vlivem Sovětského svazu, se nacházela v těžké situaci. Zatímco většina demokratických stran byla pod silným tlakem nebo zcela zanikla, komunisté se snažili využít vzniklého vakua a posílit svou pozici, přičemž se však stavěli proti příliš rychlému přechodu k autoritářskému režimu.

Po mnichovské dohodě a následném rozdělení Československa komunisté využívali každou příležitost k posílení svého vlivu. Kvůli svému spojení s Moskvou a socialistickým hnutím však byli ostatními politickými silami vnímáni s podezřením. I když KSČ po mnichovské dohodě nebyla zcela potlačena, její role byla dočasně omezena. To bylo způsobeno nejen vnitřním autoritářským tlakem, ale i vnějšími geopolitickými faktory, které na ni vyvíjely tlak.

Strana národní jednoty (SNJ) zahrnovala:

- Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu,
- Československou stranu lidovou,
- Národní sdružení,
- Národní ligu,
- Československou obchodní stranu střední třídy,
- Křesťansko-sociální stranu,
- Národní obec fašistickou,
- Národní stranu lidovou,⁶⁷
- část členů České strany národně socialistické.

Podobnou roli na Slovensku převzala Hlinkova Slovenská ľudová strana, která si 8. listopadu 1938 přidala ke svému názvu „– strana slovenské národní jednoty“. Všechny politické strany kromě Háchova Národní souručenství byly zrušeny a všichni Židé byli vyloučeni z politických funkcí. Mezi klíčovými faktory, které ovlivnily politickou situaci po mnichovské dohodě, byly politické změny. Bylo jasné jak pro politiky, tak pro veřejnost, že dosavadní forma vlády republiky selhala, a aktuální okolnosti si žádaly nové uspořádání, aby stát mohl přežít a nějakým způsobem čelit krizi. Ta pramenila z nového rozložení státních hranic, změněné geopolitické situace ve střední Evropě a autonomistických tendencí na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. Objevovalo se mnoho návrhů na politické reformy. Například

⁶⁷ PONECOVÁ, Andrea. *Adolf Hrubý a Národní souručenství*. Praha: Sborník Archivu bezpečnostních složek 8/2010 [online]. 2010 [cit. 2024-01-20]. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik8-2010/kap08.pdf>

Jiří Stříbrný, zakladatel krajně pravicové Národní ligy, v roce 1938 prohlásil, že by bylo rozumné zrušit politické strany a senát a přejít od poměrného k většinovému volebnímu systému. Většina tehdejších politických stran však tyto radikální názory ignorovala – uznávaly sice potřebu změny, avšak usilovaly o zachování alespoň určité míry samostatnosti.⁶⁸

Jakékoliv slučování od počátku odmítali lidovci, neboť tato tradiční strana svojí existencí podmiňovala záruku demokracie. Komunisté navrhovali sloučení své strany a národních socialistů, sociálních demokratů a lidovců. To však ostatní odmítli s tím, že komunisté budou zřejmě v budoucnu označeni jako protistátní strana; národní socialisté navíc tehdy byli ve středu politického spektra a tam také chtěli zůstat.⁶⁹

Tehdejší šéfredaktor *Práva lidu* Josef Stivín představil tezi, že by mohly být vytvořeny tři základní strany kolem tří hlavních politických proudů. Jednalo se o pravici v čele se stranou agrární, dále o stranu středovou, kterou by ovládli lidovci, a na levici by došlo ke sloučení sociálních demokratů a národních socialistů. Tyto teze pak nebyly natolik vzdálené realitě.

Jako první uchopila iniciativu strana agrární (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu), již tehdy řídil Rudolf Beran. Bylo to dáno tím, že ještě z časů první republiky se jednalo o tradiční a nejpopulárnější stranu, která byla tehdy u moci. Osoba Rudolfa Berana byla navíc dalším faktorem toho, že se tato strana chopila konsolidace politického spektra jako první. Šlo totiž o zkušeného praktického politika, výborného organizátora s vynikající pamětí a dobrými vyjednávacími schopnostmi. Beran se již v říjnu 1938 vyjadřoval, že je nutné začít budovat menší národní stát Čechů a Slováků.⁷⁰ Na stranické schůzi zřídil komisi, která měla za úkol projednávat a oponovat jednotlivá odborná stanoviska týkající se této otázky. Byly také zřízeny organizace, které se zabývaly přepravou majetku, zásob a financí, jež pomáhaly uprchlíkům z pohraničí. Stát se měl stát národním, a proto: „Chceme-li položit dobré základy národnímu státu, rediguje politické, hospodářské i kulturní zásahy, jimiž jsme se doposud řídili.“⁷¹

Měla tak vzniknout nová vládní strana za pomoci sjednocování stran stávajících, a to ve prospěch společných hodnot založených hlavně na politicko-morálních základech. Šéfredaktor listu *Venkov* Rudolf Halík k tomu napsal: „*Novou demokracii, autoritativní, tvrdou a přísně*

⁶⁸ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české: 1938-1945*. Praha: Paseka, sv. 15. a, s. 39.

⁶⁹ GEBHART, J., KUKLÍK, J., *Velké dějiny země Koruny české: 1938-1945*. Praha: Paseka, sv. 15. a, s. 39.

⁷⁰ *Venkov*, 1938, roč. 33, 239, 11. 10. 1938.

⁷¹ BERAN, Rudolf. Republikánská strana o politické a hospodářské situaci. In: *Venkov* [online]. 4. 10. 1938, s. 1. [cit. 10. 5. 2024]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:1da095c0-5971-11e8-b415-5ef3fc9bb22f>

*ukázněnou... Občanské vrstvy národa musí se soustředit v jedné velké národní straně nikoliv k boji proti druhým, ale k poctivé práci a službě...*⁷²

Došlo k jednání tří zástupců nejsilnějších politických stran se zástupci Národního sjednocení. Všichni se k dané situaci stavěli kladně pouze za předpokladu, že nová strana bude integrována na novém základě. Za agrárníky se jednání účastnil Rudolf Beran, za sociální demokraty jednal Antonín Hampl a za národní socialisty pak Emil Franka. Byli to poté právě Hampl a Beran, kteří se postavili ve výsledku do čela dvou nových stran, jež začaly určovat politické vývoj v zemi. Následně bylo toto sjednocování podpořeno také Československou národní radou. Zhruba čtrnáct dní se následně jednalo o program nové strany. Ten byl nejprve vyhlášen rozhlasem 17. listopadu 1938 a následující den vyšel v denním tisku článek „Národe český“. Na politickou scénu se tak dostává Strana národní jednoty, a to na základě sjednocení, resp. rozpuštění strany živnostenské, národně socialistické, republikánské, Národního sjednocení, lidovců a Národní ligy. Článek ve *Venkově* tuto stranu charakterizoval slovy: „*Jest to hnutí čínorodého nacionalismu. Nové hnutí chce vládu lidu ale i vládu kázně. Chce soustředit a usměrnit národní síly a tuto vůli vyjádřit autoritativní demokracií.*“⁷³ Novou stranu podpořili také zástupci Národního tábora a Národní obec fašistická. Strana národní jednoty se tak stala vůdčí silou na pravicovém poli české politiky. Později se vytvořila opoziční NSP a vznikl tak politický systém založený na dvou hlavních politických proudech.⁷⁴ Jak uvádí dobový tisk, vznik NSP byl ze strany tehdejší společnosti přijat víceméně kladně.⁷⁵

3.1.1 Vláda Rudolfa Berana

Beranova vláda byla vláda odborníků, která se opírala o zájmy Strany národní jednoty: „*Bylo to právě přátelství Hrubého s R. Beranem a důvěra, kterou k Hrubému měl státní*

⁷² HALÍK, Rudolf. *Jdeme ke zjednodušení politických poměrů (Obrysy velké národní strany)*. In: Tamtéž [online]. 22. 10. 1938, s. 1. [cit. 10. 5. 2024]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:44cfc410-5951-11e8-87e4-5ef3fc9ae867>

⁷³ Národe Český. In: *Venkov* [online]. Praha: NOVINA, 18. 11. 1938, s. 1. [cit. 10. 5. 2024]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:b9beb180-5953-11e8-87e4-5ef3fc9ae867>

⁷⁴ GEBHART, J. a KUKLÍK, J. *Druhá republika 1938-1939: Svár demokracie a totality v politickém společenském a kulturním životě*. Praha. Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6.

⁷⁵ *Přítomnost*, 1938, roč. 25, 30. 11. 1938.

*president, co ho povolalo v čelo organisace NS.*⁷⁶ V rámci činnosti Národního souručenství byla dokonce ustavena komise, která měla udržovat kontakty s NSDAP.

Někteří ministři z předchozí vlády, jako například ministr zahraničí Chvalovský, zůstali na svých postech, zatímco další byli jmenováni na doporučení Háchy a Hampla. Mezi novými ministry bylo pět zástupců Slovenska a dva ministři reprezentovali Podkarpatskou Rus. Adolf Hrubý byl blízkým přítelem premiéra Berana, což je zdůrazněno v *Kronice Národního souručenství*: „*Bylo to právě přátelství Hrubého s R. Beranem a důvěra, kterou k Hrubému měl státní president, co ho povolalo v čelo organisace NS.*“⁷⁷

Co se týče Hampla, je důležité zmínit, že byl zakládajícím členem Národní strany práce, kde již měl určitý vliv. Politický režim tak byl stále více utužován a měnil se na autokratickou demokracii. Vzniklo také nařízení o politických stranách, na základě něhož pouze vláda mohla rozhodnout o tom, jaká politická strana může vzniknout. Šlo o vládní nařízení č. 185/1939 Sb., vydané dne 7. června 1939. Toto nařízení mělo zásadní vliv na politické uspořádání v Protektorátu Čechy a Morava.

Na jeho základě získala vláda pravomoc rozhodovat o tom, které politické strany mohou legálně fungovat, a zároveň mohla zakázat ty, které byly považovány za ohrožující veřejný zájem nebo které se pokládaly za protistátní. Tento krok znamenal, že politická situace v nově vzniklém protektorátu byla pod silnou kontrolou, což podpořilo autoritářský charakter režimu.

Toto nařízení bylo součástí širšího procesu omezování demokratických institucí v zemi, a to včetně zásahů do činnosti a existence politických stran, čímž se posílila kontrola vlády nad politickým životem. Zároveň na základě tohoto nařízení mohla být politická strana, která ohrožuje veřejný zájem, rozpuštěna.

Strana národní jednoty tak postupně politizovala politickou moc, ačkoliv k vládě jedné strany nedošlo. Jednotlivé proudy uvnitř ní však byly rozptýlené. Např. fašisté brojili proti opoziční Národní straně práce, ačkoliv k rozpuštění opozičních sil nikdy nedošlo. Systém sice nebyl úplně totalitní, avšak k totalitě jistým způsobem směřoval.⁷⁸

Strana národní jednoty se snažila vytvořit stavovskou společnost. Odborové organizace měly být omezeny a program byl založen na emitování levných peněz, které by zaručovaly další

⁷⁶ Národní archiv, f. Adolf HRUBÝ – neuspořádáno, *Sešit zápisů tiskových zpráv a schůzí vedoucího Národního souručenství A. Hrubého; Zápis ze schůzí výboru Národního souručenství ze dne 4. 5. 1939.*

⁷⁷ Národní archiv, f. Adolf HRUBÝ – neuspořádáno, *Sešit zápisů tiskových zpráv a schůzí vedoucího Národního souručenství A. Hrubého; Zápis ze schůzí výboru Národního souručenství ze dne 4. 5. 1939.*

⁷⁸ KULÍŠEK, V. *Politika druhé republiky (1938-1939) aneb první kolaps československé demokracie*. Brno: Kulíšek Vítěslav, 2020.

fungování nového státu. Byla regulována cenová politika a také řešena zaměstnanost na základě zřízení pracovních táborů. Stát tak začal kontrolovat tržní hospodářství, čímž přestalo být tržní, i přes paradox toho, že do tržního hospodářství byla tehdejší politika zavlečena velice málo.⁷⁹

3.1.2 Národní strana práce

Národní strana práce stála v systému dvou politických stran proti Straně národní jednoty. Strana národní jednoty, jak již bylo uvedeno, neměla být pouze jedinou vládnoucí entitou; byla zároveň stranou pravicovou a je zajímavé, že po mnichovském diktátu zde vůbec zůstala vůle nechat působit levicovou opozici. Samozřejmě se jednalo o levici málo radikální, spíše nalevo od středu. Národní strana práce navíc ani nebyla tvrdým kritikem Strany národní jednoty, jednalo se spíše o pomocnou součást tehdejší vládní moci.⁸⁰ Při mimořádném jednání vlády a představitelů nejsilnějších stran vyslovuje 28. září 1938 Hampl souhlas s návrhem prezidenta přijmout mnichovské ultimátum s tím stanoviskem, že: „*Nejtěžší strategickou úlohou jest ústup a bylo by úkolem jak důstojnictva, tak stran, aby armáda i lid pochopili, že jsme museli sami bez zásahu mezinárodního lékaře provést amputaci.*“⁸¹

Na Národní straně práce se nejvíce podílela Československá sociálně demokratická strana dělnická, která byla tehdy jedna ze silných historických stran v Československu. V roce 1920 zvítězila ve volbách a získala celkem 74 mandátů z 254 celkových. Tato strana však byla vnitřně nekonsolidovaná, nejednotná. Existovalo v ní křídlo radikální levice, které se klonilo k marxismu a v jehož čele stál Bohumil Šmeral. To se v podstatě hlásilo ke komunistickému

⁷⁹ KUKLÍK, J. Strana národní jednoty. In: MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004* [online]. Brno: Doplněk, 2005. sv. 2, s. 1063–1064. [cit. 10. 5. 2024]. Dostupné z:

<https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:db947db0-8cb1-11e5-bf6c-005056825209>

⁸⁰ KUKLÍK, J. Československá sociálně demokratická strana dělnická. In: MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004* [online]. Brno: Doplněk, 2005. sv. 1, s. 686. [cit. 11. 5. 2024]. Dostupné z:

<https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:606a2d90-9cd0-11e5-8b2a-5ef3fc9bb22f>

⁸¹ Dokument č. 6. 28. září 1938 (XVIII. – 6. schůze). in: MALÁ, I. *Z protokolů schůzí 18. československé vlády (I. Syrového) 23. září–4. říjen 1938* [online]. Praha: Státní ústřední archiv, 1989, s. 44. [cit. 2024-06-01]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:909e1500-01f3-11e8-9854-5ef3fc9ae867>

zřízení státu. Toto křídlo se pak později oddělilo a byla založena Komunistická strana Československa.⁸²

Strany na levici nemohly bez transformace přežít tehdejší politické podmínky, které určila pomnichovská realita. Sjednocení bylo dáno také souhlasem národních socialistů. Zájem měli i komunisté, ale ti byli prohlášeni za protistátní a nebezpečné. Hlavní tíha tohoto úkolu tak spočinula pouze na sociální demokracii. Pokud však hovoříme o sjednocení, nemohlo se jednat pouze o kontinuitu programu sociální demokracie.

Národní strana práce měla být stranou opoziční, nicméně se vůbec nepočítalo s tím, že by se podílela na moci. Její pozice měla být spíše gentlemanská, neútočící a vládně podporující, než aby vládu torpédovala vlastními návrhy a kritizovala její fungování. Hlavní myšlenkou bylo sjednocení všech levicových proudů a možnost táhnout za jeden provaz v rámci praktických řešení pro český národ. V této době byl tento přístup nezbytný a vlastní ideály bylo nutné často odsunout do pozadí, neboť se jednalo o skutečné potřeby obyvatel v rámci určitého politického rámce. Na druhou stranu, z tohoto gentlemanského vztahu mohla Národní strana práce těžit tím, že nebude zrušena a že se Strana národního sjednocení nestane jedinou na politickém hřišti. K tomu došlo například na Slovensku. Tehdejší ministr zemědělství Ladislav Karel Feierabend uváděl, že: „*Hampl i Beran dovedli zapomenout na staré boje a rozpory v nazírání na některé otázky a dovedli jít pohromadě, aby v těchto tragických dobách český národ nebyl rozdělován vlastními vedoucími politiky*“⁸³

Beran na jednu stranu musel čelit tlakům radikálů ve své straně na to, aby byla Národní strana práce zrušena a zavedl se diktát jedné strany. Na druhou stranu Hampl opozici korigoval tak, aby nebyla moc radikální a protistátní a aby si ji Beran dokázal ve své straně obhájit. Navíc Hampl musel bojovat s nejednotou ve svém táboře, protože některé organizace se bály toho, že bude radikalizována komunisty, a další se bály velkého přílivu lidovců či národních socialistů. Národní socialisté však do nové levicové strany všichni nevstoupili, jednalo se pouze o jejich část.⁸⁴

⁸² MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol. *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004* [online]. Brno: Doplněk, 2005. sv. 2, 804 s. ISBN 1081-290-2005. [cit. 2024-06-01]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:8c3b5440-7993-11e5-99af-005056827e52>

⁸³ FEIERABEND, L. K. *Politické vzpomínky I* [online]. Brno: Atlantis, 1994. s. 76. [cit. 10. 5. 2024]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:c4eb7120-8bb2-11e2-a920-005056827e51>

⁸⁴ FEIERABEND, L. K. *Politické vzpomínky I* [online]. Brno: Atlantis, 1994. s. 76. [cit. 22. 2. 2021]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:c4eb7120-8bb2-11e2-a920-005056827e51>

Většina národních socialistů se začlenila do Strany národní jednoty. Někteří jen proto, že strana i jejich strana byla vnitřně rozpolcená na několik proudů. Jejich původní zaměření totiž bylo na ty sociální vrstvy, které měly tendenci inklinovat k fašismu. Po mnichovské dohodě se sice postavili za politiku Beneše, ale pád Benešovy politiky ve straně přispěl k velké dávce nevole. Velká část členů národních socialistů tak dala raději přednost Straně národní jednoty a pouze část pak přišla do Národní strany práce.⁸⁵

Od začátku ledna 1939 se konaly její veřejné schůze, které byly velice důležité, neboť ukázaly politické názory politického zázemí Národní strany práce. Navíc pak bylo veřejně známé, jak se strana staví k různým agendám a problémům, které se na úrovni politiky řešily.

NSP byla bohužel zneužita Němci pro obsazení zbytku českých zemí. Na jaře 1939 vydala tisková kancelář v Berlíně zprávu o tom, že se v Národní straně práce chystá marxistický puč. Následovala již okupace a zřízení Protektorátu Čechy a Morava. Tímto došlo ke konci politického systému založeného na kooperaci dvou základních politických stran. Tento koncept alespoň částečně zachoval určitou demokratickou návaznost na první republiku a zabránilo se tak autoritativní vládě jedné strany a totalitě. Otázkou zůstává, zda by i bez okupace Německem byl systém dvou stran smysluplný a zda by byl schopný dlouhodobě fungovat. Obě strany se posléze spojily v rámci Národního souručenství, ačkoliv stále existovala menší opoziční sdružení, kam přešli i někteří členové Národní strany práce. Ty však později postihla vlna zatýkání a na počátku roku 1940 se veškerá odbojová činnost přenesla do ilegality.⁸⁶

3.2 Slovenské politické strany v době druhé republiky

Na rozdíl od dvoustranného politického systému v českých zemích se Slovensko a Podkarpatská Rus vydaly směrem k jednolitým stranickým strukturám. Na Slovensku vznikla Strana slovenskej národnej jednoty, zatímco v Podkarpatské Rusi to byla Ukrajinská národní jednota.⁸⁷ Na Slovensku taktéž probíhal proces redukce politických stran, avšak tento proces měl zde odlišné rysy. Ve své podstatě se nabízely dvě základní možnosti, a to konkrétně sjednocení s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou, anebo jejich zastavení, respektive zákaz

⁸⁵ GEBHART, J. a KUKLÍK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české: 1938-1945*. Praha: Paseka, 2006. sv. 15. a.

⁸⁶ BALÍK, S. a kol. *Politický systém českých zemí 1848-1989* [online]. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011. s. 107 [cit. 7. 3. 2021]. Dostupné z:

<https://dmnt.mzk.cz/uuid/uuid:03a69200-836e-11e9-852b-005056827e51>

⁸⁷ HOLZER, J. *Protektorát Čechy a Morava: Politické poměry*. Praha: Historický ústav, 2005, s. 1052.

činnosti. Druhý případ se vztahoval ke komunistům (říjen 1938), německé i české sociální demokracii (listopad, resp. říjen 1938) a oběma židovským stranám (listopad 1938).⁸⁸

Hlinkova slovenská ľudová strana vyhlásila v září 1938 autonomii Slovenska a v prosinci téhož roku se s HSĽS sloučila většina tehdejších slovenských stran. Ve volbách do Snemu Slovenskej krajiny v prosinci 1938 získala jednotná kandidátní listina formace Hlinkova slovenská ľudová strana – Strana slovenskej národnej jednoty více než 97 % všech hlasů. Kromě toho existovala politická reprezentace německé menšiny na zbytkovém území Česko-Slovenska. Šlo o nástupkyni Sudetoněmecké strany, kterou během druhé republiky na území republiky vedl Ernst Kundt. Považovala se za součást říšské politické strany NSDAP.

Na Slovensku vznikla 8. listopadu 1938 nová vládní strana, která se zformovala spojením dvou klíčových politických sil – Hlinkovy slovenské ľudové strany a slovenských agrárníků. Po svém vzniku začala tato strana vyvíjet tlak na ostatní politické skupiny – některé z nich byly donuceny se do ní začlenit, jiné byly postupně zakázány.

Ve volbách do slovenského autonomního sněmu, které se konaly 18. prosince, tak kandidovala pouze jediná strana zastupující slovenské obyvatelstvo. Vedle ní se o hlasy voličů ucházely už jen dvě další politické organizace – Deutsche Partei a Sjednocená maďarská strana – které ale zastupovaly výhradně německou a maďarskou menšinu.

Hlinkova slovenská ľudová strana se ideově opírala o principy autonomie, slovenský nacionalismus a konzervativní katolické hodnoty. Inspiraci přitom čerpala mimo jiné z italského fašismu a autoritativního režimu v tehdeším Rakousku.

Fašizace slovenského politického systému, včetně stranického uspořádání, se opírala o nálady mezi slovenským obyvatelstvem, zvláště po vídeňské arbitráži, a měla významný dopad na budoucí vývoj. Vedle Hlinkovy slovenské ľudové strany existovaly ještě dvě další strany, což ukazovalo na ještě složitější národnostní skladbu než v české části Československé republiky.⁸⁹

Slovensko, které si pomocí žilinské dohody prosadilo právo na autonomii, a tím zároveň toto právo zajistilo i pro Podkarpatskou Rus, uvažovalo o odtržení od českých zemí již od počátku října.

14. března 1939 vyhlásilo Slovensko samostatnost a prezidentem této nové republiky byl zvolen monsignor Tiso. Tiso, klerikální nacionalista, se postavil proti nacifikaci slovenské

⁸⁸ GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6, s. 62.

⁸⁹ HOLZER, J. *Protektorát Čechy a Morava: Politické poměry*. Praha: Historický ústav, 2005, s. 1052–1054.

společnosti a doufal, že místo toho ustanoví Slovensko jako nacionalistický, křesťanský, korporativní stát. Jeho plán byl v rozporu s plánem slovenských radikálů, kteří byli organizováni do polovojenské Hlinkovy gardy. Ta úzce spolupracovala s nacisticky orientovanou německou menšinou vedenou Franzem Karmasinem. Ve slovenské vládě dominovali radikálové. Předsedou vlády se stal Vojtech Tuka, nedávno propuštěný z vězení; jeho spolupracovník Ferdinand Ďurčanský byl jmenován ministrem zahraničí. Alexander Mach, šéf Hlinkových gard, byl ministrem propagandy. Na všechna slovenská ministerstva byly jmenovány německé „poradní mise“ a od 15. března 1939 byly na Slovensku rozmístěny německé jednotky.⁹⁰

Říše jmenovala velitele úderných jednotek Manfreda von Killingera německým zástupcem nacistické vlády v rámci jejího vlivu na Slovensko během druhé světové války, přičemž jeho role byla spíše administrativní a kontrolní ve vztahu k nacistické politice na tomto území na Slovensku. Zatímco Tiso úspěšně restrukturalizoval Slovenskou lidovou stranu v souladu s křesťanskými korporativními principy, Tuka a Mach radikalizovali slovenskou politiku vůči Židům (jichž bylo 130 000 při sčítání lidu v roce 1930). V září 1941 slovenská vláda uzákonila „židovský zákoník“, poskytující právní základ pro vyvlastnění majetku, internaci a deportaci. V roce 1942 se slovenská vláda dohodla s Německem na deportacích Židů. Ve stejném roce, kdy došlo k většině deportací, bylo ze Slovenska posláno přibližně 68 000 slovenských Židů do německých koncentračních táborů. Mnoho Židů uniklo deportaci na základě ustanovení, které Tisovi umožňovalo osvobodit Židy, jejichž služby byly považovány za ekonomickou nutnost.⁹¹

Tisova moc byla posílena v říjnu 1942, kdy ho slovenský sněm prohlásil za vůdce státu a Slovenské lidové strany, což mu dalo právo zasahovat do všech státních záležitostí. Hlinkova garda byla fakticky podřízena stranické kontrole. Nový německý představitel Hanns Elard Ludin soustředil své síly na válečnou produkci a německé banky získaly kontrolní podíl ve všech slovenských průmyslových odvětvích. S pomocí německých investic a technického poradenství zažilo Slovensko značný ekonomický rozmach, zejména ve zbrojním průmyslu,

⁹⁰ LIPTÁK, Ľubomír. *2217 dní: Slovensko v čase druhej svetovej vojny*. Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 978-80-8101-557-1.

⁹¹ AXWORTHY, W. A. Mark. *Axis Slovakia: Hitler's Slavic wedge, 1938-1945*. Bayside, N.Y.: Axis Europa Books, ©2002. ISBN 1-891227-41-6.

kteřý byl od prosince 1939 řízen německou vládou. Slovensko do jisté míry sloužilo jako výkladní skřín nových Hitlerových pořádků.⁹²

Slovenské politické strany během druhé republiky a následně po vzniku Slovenského štátu prošly výraznými změnami, které odrážely jeho specifické podmínky a národnostní složení. Hlinkova slovenská ľudová strana (HSĽS) se stala dominantní politickou silou, která určovala směřování slovenské politiky. Vznik Strany slovenskej národnej jednoty (SSNJ) v roce 1938, zahrnující HSĽS a slovenské agrárníky, byl výsledkem tlaků na centralizaci politické moci v duchu autoritativního modelu. Tento proces ale probíhal odlišně od vývoje v českých zemích, zejména kvůli silnému vlivu HSĽS, která již před mnichovskou dohodou disponovala širokou podporou slovenského obyvatelstva.

Ostatní politické strany byly buď pohlceny SSNJ, nebo zakázány. Židovské strany a sociální demokraté byli potlačeni již na podzim 1938, čímž bylo zajištěno, že na politické scéně zůstaly pouze subjekty loajální vůči autonomní vládě. Menšinové strany, jako Deutsche Partei a Sjednocená maďarská strana, však mohly nadále působit, což bylo součástí strategií k upevnění vztahů s národnostními menšinami a jejich kontrole.

Hlinkova slovenská ľudová strana zůstala základem slovenského politického systému. Její ideologie, vycházející z nacionalismu a klerikalismu, byla v tomto období dále posilována. Politika HSĽS byla postavena na oslavě slovenské identity, katolických hodnotách a odmítnutí liberalismu, přičemž strana hledala inspiraci v autoritativních režimech, jako byly Mussoliniho Itálie či Dollfusovo Rakousko. Tento ideologický rámec však zároveň vedl k napětí uvnitř strany, protože konzervativní křídlo, reprezentované Jozefem Tisem, se střetávalo s radikály, kteří prosazovali těsnější spolupráci s nacistickým Německem.

Fašizace slovenského politického systému byla patrná nejen ve strukturách HSĽS, ale také v existenci Hlinkovy gardy, polovojenské organizace, která sehrávala klíčovou roli v potlačování opozice a v propagaci fašistických idejí. V období Slovenského štátu se politická pluralita fakticky zhroutila, protože HSĽS se stala jedinou povolenou politickou stranou. Tato koncentrace moci umožnila rychlou implementaci politických a legislativních kroků, včetně antisemitských zákonů a ekonomické centralizace.

Navzdory této centralizaci však slovenský politický systém vykazoval určitou míru vnitřních konfliktů a nejednotnosti. Radikální frakce, vedená Vojtechem Tukou a Alexandrem Machem, postupovala mnohem razantněji v otázkách spolupráce s Německem a implementace

⁹² LIPTÁK, Eubomír. *2217 dní: Slovensko v čase druhej svetovej vojny*. Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 978-80-8101-557-1.

radikálních opatření, než by konzervativní křídlo kolem Tisa považovalo za přijatelné. Tento vnitřní rozpor měl dlouhodobý dopad na vývoj slovenské politiky a její obraz v očích veřejnosti.

Zatímco HSĽS dominovala politickému prostoru, existence menšinových stran, jako byla Deutsche Partei a Sjednocená maďarská strana, poukazovala na etnickou rozmanitost Slovenska. Tyto strany se zaměřovaly na ochranu práv německé a maďarské menšiny a zároveň hrály klíčovou roli při upevňování vztahů mezi Slovenskem a nacistickým Německem nebo Maďarskem. I když jejich vliv nebyl srovnatelný s HSĽS, poskytovaly etnickým menšinám možnost omezené politické participace v rámci autoritativního režimu.

Celkově lze říci, že politické uspořádání na Slovensku během druhé republiky a Slovenského štátu bylo charakterizováno centralizací moci, ideologickou homogenizací a důrazem na autoritativní principy. Tento vývoj ovlivnil nejen vnitřní politiku, ale také vztahy Slovenska s jeho sousedy a s nacistickým Německem, které hrálo klíčovou roli v určování směřování slovenské politiky.

4 Vznik a fungování nových politických stran

4.1 Politická situace

Jedním z důsledků mnichovské dohody byl pád první republiky. Je nutné si uvědomit, že v rámci stavu, do kterého se Československo dostalo, již nebylo možné udržet režim fungování státu, jaký byl dosud. Bylo nutné změnit dosavadní chod republiky tak, aby odrážel současnou ekonomickou situaci a zároveň dokázal splnit nároky společnosti, jež stávající režim výrazně kritizovala. Po demokratickém zřízení první republiky tak přichází další krátké období, které je důležité i z pohledu politického vývoje – druhá republika.

Sudety, které ležely na československé hranici s Německem i Rakouskem a v nichž převažovali etničtí němečtí obyvatelé, byly přímo začleněny do Říše 10. října 1938, kdy bylo Československo nuceno přijmout podmínky mnichovské dohody. O pět měsíců později, když slovenský sněm vyhlásil samostatnost Slovenska, si Hitler povolal do Berlína československého prezidenta Emila Háchu a zastrašil jej, aby přijal německou okupaci českého státu a jeho reorganizaci na německý protektorát. Němečtí úředníci obsluhovali oddělení podobná ministerskému kabinetu, zatímco na místě byly zřízeny malé německé kontrolní úřady. SS převzalo policejní pravomoc. Reichsführer-SS a říšský policejní náčelník Heinrich Himmler jmenoval bývalého sudetoněmeckého vůdce Karla Hermanna Franka protektorátním policejním šéfem a nejvyšším důstojníkem SS. Židé byli propuštěni ze státní služby a umístěni mimo právní systém. Byly zakázány politické strany a odbory, tisk a rozhlas byly podrobeny tvrdé cenzuře. Mnoho vůdců komunistické strany uprchlo do Sovětského svazu.

Německá vláda byla v prvních měsících okupace umírněná – alespoň podle nacistických měřítek. Česká vláda a politický systém, které reorganizoval Hácha, si udržely formální existenci. Činnost gestapa byla zaměřena především na české politiky a inteligenci. Německý stát pod nacistickou vládou měl jako konečný cíl vymýtit českou národnost prostřednictvím asimilace, deportací a vyhlazení české inteligence. Intelektuální elity a střední třída představovaly významný podíl z 200 000 jedinců, kteří prošli koncentračními tábory, a 250 000, kteří zemřeli během německé okupace. Odhadovalo se, že zhruba 50 % Čechů je vhodných pro germanizaci. České intelektuální elity měly být odstraněny nejen z českých zemí, ale z celé Evropy. Stejně jako Židy, Poláky, Srby a mnoho dalších národů, i Čechy jako celek postihla tvrdá vláda nacistů.

28. října 1939, v den 21. výročí samostatnosti Československa, Češi demonstrovali proti zřízení protektorátu na svém území. Smrt studenta medicíny Jana Opletala 15. listopadu 1939

byla následkem jeho zranění při říjnových násilnostech a vyvolala rozsáhlé studentské demonstrace, které vedly k protiopatřením ze strany Říše. Došlo k hromadnému zatýkání politiků spolu s dalšími odhadem 1 800 studenty a učiteli. 17. listopadu byly uzavřeny všechny univerzity a vysoké školy v protektorátu, devět studentských vůdců bylo popraveno a 1 200 studentů bylo posláno do koncentračního tábora v Sachsenhausenu v nacistickém Německu. K dalšímu zatýkání a popravám českých studentů a profesorů došlo později během okupace.⁹³

Během druhé světové války Hitler usoudil, že Neurath nezachází s Čechy dostatečně tvrdě, a přijal v protektorátu radikálnější politiku. 29. září 1941 Hitler jmenoval zastávce tvrdé linie SS Reinharda Heydricha zástupcem říšského protektora. Zároveň byl Neurath zproštěn svých každodenních povinností, takže Heydrich prakticky nahradil Neuratha jako říšského protektora. Pod vedením Heydricha byl zatčen (a později popraven) premiér Alois Eliáš, byla reorganizována česká vláda a zrušeny všechny české kulturní organizace. Gestapo se vyžívalo v zatýkání a popravách. Byly organizovány deportace Židů do koncentračních táborů a pevnostní město Terezín bylo přeměněno na přechodovou stanici ghetta pro židovské rodiny. 4. června 1942 Heydrich zemřel poté, co byl zraněn atentátníkem v operaci Anthropoid. Heydrichův nástupce, SS-Oberstgruppenführer Kurt Daluege, nařídil na základě vydaných direktiv hromadné zatýkání, popravy a vyhlazení obcí Lidice a Ležáky. V roce 1943 bylo německé válečné úsilí urychleno. Pod vedením Karla Hermanna Franka, německého státního ministra pro Čechy a Moravu, bylo asi 400 000 Čechů použito jako nucené práce v Německé říši. V rámci protektorátu byl zakázán veškerý průmysl nesouvisející s válkou. Většina českého obyvatelstva tiše poslechla až do posledních měsíců před koncem války, kdy se tisíce zapojily do odbojového hnutí.

4.2 Vznik a fungování nových politických stran

V této podkapitole bude rozebrána otázka vzniku a fungování nových politických stran v období druhé republiky. Za druhé republiky obecně probíhaly snahy o „zjednodušení politického života“ – tento se proces začal utvářet již od října, kdy se R. Beran (agrárníci), A. Hampl (sociální demokracie), E. Franke (národní socialisté) a F. X. Hodáč (Národní sjednocení) shodli na tom, že bude vytvořen zcela nový politický systém, který nebude zahrnovat stávající politické strany. To následně v listopadu roku 1938 vedlo k rozhodnutí

⁹³ GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české: 1938-1945*. Praha: Paseka, sv. 15. a. s. 39.

o zformování bipartijního systému založeného na anglické předloze, který by zahrnoval vládnoucí stranu, jejímž protipólem je loajální strana druhá. Ve vedení spočívala Strana národní jednoty (SNJ), která pohltila pravicové a středové strany – stranu agrární, stranu živnostenskou, Národní sjednocení a Československou stranu lidovou (ČSL).⁹⁴ Součástí se stali rovněž národní socialisté (ČSNS), mnoho z nich však naproti tomu vstoupilo do Národní strany práce (NSP).⁹⁵

Součástí SNJ se stala rovněž krajně pravicová sdružení, kam patřila Národní liga, Akce národní obrody nebo taktéž Gajdova Národní obec fašistická.⁹⁶ Z tohoto proudu zůstalo s ohledem na svou „zásadovost“ mimo pouze hnutí Vlajka, k jehož rozpuštění došlo ke dni 11. 11. 1938. Zakládacím a programovým dokumentem SNJ se stala *Proklamace o ustavení SNJ* z listopadu roku 1938.⁹⁷ K tomu lze podotknout, že SNJ se stala vedoucí stranou politického života, která bude usilovat o národní vládu a bude se podílet na vytvoření nové ústavy, přičemž se obecně snažila o smír s Německem.⁹⁸

Opoziční Národní strana práce představovala v podstatě odpověď na sdružování pravicových sil v SNJ, jejím motorem byla sociální demokracie vedená A. Hamplem. Ten byl na konci října roku 1938 pověřen vypracováním politického dokumentu, který bude vymezovat ústřední politické zásady, kromě toho také provede změnu názvu strany.⁹⁹ Členská základna se utvářela zejména z členů ČSDSD a národních socialistů, kteří se nezačlenili do SNJ. Na počátku října 1938 kromě toho došlo na Slovensku k ukončení její činnosti a na konci října byla ukončena její aktivita v tuzemském prostředí. Na konci prosince tohoto roku pak byla rozpuštěna.

Zakládajícím programovým dokumentem NSP se stalo heslo „Čestní obyvatelé všech tříd, spojte se!“ To se ostatně stalo motivem ke vzniku další politické strany kontrolující vládu a bránící systému jedné strany. Mělo se jednat o prostředí pro veškeré demokraticky laděné

⁹⁴ RATAJ, Jan. Návrat a nástup. Český systémový koncept krajně pravicového řádu za druhé republiky. *Politologická revue*, 2006, č. 1. ISSN 1211-0353, s. 54–80.

⁹⁵ *Národní politika*, 1938, roč. 56, 326, 26. 11. 1938.

⁹⁶ GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6, s. 52.

⁹⁷ *Národní listy*. Praha, 1938, roč. 78, č. 317. 18. 11. 1938, s. 1.

⁹⁸ Viz například *Národní politika*. Praha, 1938, roč. 56, č. 318., 18. 11. 1938.

Venkov, 1938, roč. 333, 272, 18. 11. 1938.

⁹⁹ GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6, s. 62.

občany, přičemž tato strana byla do určité míry založena na lokálních buňkách ČSDSD. Založení NSP uskutečnil několikačlenný přípravný výbor, přičemž důležitou součástí jeho sjezdu se stalo Hamplovo vystoupení. Za důležité bylo považováno právě zjednodušení politického systému, které označil za nutnost, a dle dobového tisku byla nabídnuta spolupráce SNJ. V rámci zmíněného sjezdu byl přijat důležitý dokument, jímž byl *Program NSP* s příslušnými body.¹⁰⁰

V rámci prvního řádného sjezdu v prosinci roku 1938 bylo zvoleno vedení strany. Smyslem se přitom obecně stalo zformování takového politického systému, který bude vícestranný a nebude obsahovat totalitní prvky. Mezi Beranem a Hamplem probíhala úzká kooperace a jejich společným cílem bylo podpořit národ v náročném období. Ze strany NSP byla kupříkladu poskytnuta podpora zákonu o rozpočtovém provizoriu.¹⁰¹ Důležité bylo v tomto období vládní nařízení č. 355/1938 Sb. z. a n., o politických stranách, které mimo jiné přineslo povolovací režim pro vznik stran.

Toto nařízení významně změnilo politické prostředí druhé republiky, neboť jeho cílem bylo podřídit vznik a existenci nových politických subjektů státní kontrole. Každá politická strana musela požádat o povolení ministerstvo vnitra, které posuzovalo, zda strana splňuje požadované podmínky a zda její činnost nebude „ohrožovat jednotu národa a státu“.

Tento krok znamenal faktický konec plurality a otevřené politické soutěže. Strany, které neobdržely povolení, byly nuceny ukončit činnost a jejich členové se buď připojili k vládou podporovaným subjektům, nebo se stáhli z veřejného života. Tento proces nezasáhl pouze menší strany, ale také ty, které měly dříve širokou podporu. Například členové sociálně demokratické strany, která se transformovala do Národní strany práce, čelili neustálému tlaku na spolupráci s vládní Stranou národní jednoty.

Pro běžné občany znamenala tato opatření zásadní změnu ve vnímání politiky. Mnozí občané zklamaní z vývoje po mnichovské dohodě přestali vnímat politické strany jako prostředek k prosazování zájmů a začali se od politického života odklánět. Objevila se skepse vůči možnostem změny, což nahrávalo autoritářským tendencím a centralizaci moci.

Kromě toho vládní nařízení stanovilo přísná pravidla pro vnitřní fungování politických stran, včetně povinnosti předkládat detailní programové dokumenty a účetnictví ke schválení

¹⁰⁰ *Národní politika*. Praha, 1938, roč. 56, č. 342., 12.12.1938, s. 3

Venkov, 1938, roč. 33, 271, 17. 11. 1938

¹⁰¹ Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. S. 1938. IV. volební období. 8. zasedání.

státním orgánům. Strany, které se pokusily zachovat určitou míru autonomie, byly vystaveny hrozbě rozpuštění nebo perzekucím jejich členů.

Tento nový systém také omezil politickou činnost na místní úrovni. Lokální organizace, dříve klíčové pro kontakt mezi voliči a stranami, musely své aktivity koordinovat se státem schválenými centrálními orgány. To vedlo k odcizení občanů od politického procesu a k postupnému úpadku občanské angažovanosti.

Povolovací režim pro vznik stran tak nejen výrazně omezil politickou konkurenci, ale také posílil vládní kontrolu nad veškerým politickým děním. Tento krok lze chápat jako zásadní moment na cestě k postupné erozi demokratických principů, které byly základním kamenem československé první republiky. Nařízení č. 355/1938 Sb. z. a n. tak slouží jako příklad legislativního zásahu, který měl dalekosáhlé důsledky pro politický a společenský život v zemi.

Závěr

Hlavním cílem bakalářské práce bylo popsat likvidaci českých politických stran po mnichovské dohodě a zasadit ji do kontextu dějin mnichovské dohody, tehdejší politické situace na domácím i zahraničním poli. V první kapitole této práce se autorka zaměřila na otázku mnichovské dohody a jejího pozadí, popsala také okolnosti přijetí mnichovské dohody a její hlavní důsledky. Dále byla pozornost zaměřena na období takzvané druhé republiky, v rámci něhož bylo popsáno také politické uspořádání v zemi a vliv mnichovské dohody na československé politické uspořádání. Ve třetí kapitole práce byly podrobně rozebrány jednotlivé kroky, které vedly k odstranění demokratického systému více stran a přechodu k autoritativnímu modelu. Kapitola analyzovala způsoby a okolnosti provedení těchto změn, popsala existující politické strany i slovenské politické strany v období druhé republiky. Poslední kapitola bakalářské práce se následně věnovala vzniku a fungování nových politických stran, popsána byla také celková politická situace v tomto období.

Jak bylo díky zpracování práce zjištěno, dobová situace panující v Československu byla bezpochyby v mnoha ohledech specifická. Období druhé republiky je spojeno s novým politickým uspořádáním, neboť se v českých zemích stávající politické subjekty spojily do dvou politických stran – Strany národní jednoty a Národní strany práce. Právě omezení počtu politických stran bylo jedním z důležitých charakteristických rysů a znaků období po mnichovské dohodě. Na dobové události velmi aktivně reagoval také dobový tisk, který označoval různé viníky těchto událostí. Obecně přitom ztráta plurality a omezení politických práv vedly k rozšíření apatie a strachu ve společnosti. Propaganda zdůrazňující jednotu národa však na mnohé působila jako iluze stability v časech nejistoty. Veřejná kritika likvidace stran byla riskantní a většina obyvatel raději mlčela. Ti, kdo se otevřeně postavili proti tomuto procesu, riskovali ztrátu zaměstnání, nebo dokonce zatčení. Jednalo se tedy o dobu, která nebyla jednoduchá, což se v konečném důsledku odráželo také v celkových náladách společnosti.

Obecně toto období probíhalo ve znamení snah o „zjednodušení politického života“, rozhodnuto bylo o vytvoření zcela nového politického systému, který nebude zahrnovat stávající politické strany. To následně v listopadu roku 1938 vedlo k rozhodnutí o zformování bipartijního systému založeného na anglické předloze, přičemž tento systém zahrnuje vládnoucí stranu, jejímž protipólem je loajální strana druhá. Ve vedení spočívala Strana národní jednoty, která pohltila pravicové a středové strany – stranu agrární, stranu živnostenskou, Národní sjednocení a Československou stranu lidovou (ČSL). V tomto období tedy došlo v rovině

politického života k mnoha významným událostem, na které by nemělo být zapomenuto ani v současnosti.

Okupace Československa začala 15. března 1939 v 6:00 ráno, kdy Německo vojensky obsadilo Čechy a Moravu. V tu chvíli vznikl Protektorát Čechy a Morava – stát, který na papíře vypadal nezávisle, ale ve skutečnosti byl zcela pod kontrolou nacistů. Byla to šokující rána pro český národ, který přišel o svou svobodu, politické strany a většinu své kulturní identity.

Během šesti let okupace se český národ ocitl pod neustálým tlakem. Nacisté systematicky likvidovali politické strany, zatýkali odbojové skupiny, zaváděli represivní opatření a český národ se dostal do neuvěřitelného útlaku. Režim se stal nástrojem pro hospodářskou exploataci, zatímco lidé byli vystaveni nuceným pracím a deportacím. Každodenní život v protektorátu byl o přežití, a to nejen fyzickém, ale i duchovním.

Přestože vše vypadalo beznadějně, odpor českého národa nikdy neustal. Odboj v zemi i v exilu držel naději na svobodu a nakonec vedl k pádu nacistů. Po šesti letech okupace, v květnu 1945, se Československo konečně osvobodilo.

Protektorát zůstává navždy symbolem ztráty svobody, ale zároveň ukazuje na nezdolnou vůli českého národa – na to, že i v těch nejtemnějších chvílích, kdy vše vypadalo ztracené, zůstala touha po nezávislosti a svobodě silná.

Na základě výše uvedeného textu je možné konstatovat, že cíl práce byl splněn.

Seznam zkratk

- **ČSD – Československá sociálně demokratická strana dělnická**
- **ČSL – Československá strana lidová**
- **ČSNS – Československá národní socialistická strana**
- **ČSR – Československá republika**
- **HSES – Hlinkova slovenská ľudová strana**
- **KSČ – Komunistická strana Československa**
- **MNO – Ministerstvo národní obrany**
- **MV – Ministerstvo vnitra**
- **NOF – Národní obec fašistická**
- **NSDAP – Národně socialistická německá dělnická strana (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)**
- **NSP – Národní strana práce**
- **NSSJ – Národní sjednocení**
- **OKW – Oberkommando der Wehrmacht**
- **RSZML – Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu (agrární strana)**
- **SČP – Strana československých pokrokářů**
- **SDP – Sudetoněmecká strana**
- **SN – Společnost národů**
- **SPD – Sociálně demokratická strana Německa (Sozialdemokratische Partei Deutschlands)**
- **SSNJ – Strana slovenskej národnej jednoty**
- **ÚS – Ústavní soud**
- **ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa**
- **ŽUP – Židovská strana**

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Odborná literatura

AXWORTHY, W. A. Mark. *Axis Slovakia: Hitler's Slavic wedge, 1938–1945*. Bayside, N.Y.: Axis Europa Books, ©2002. ISBN 1-891227-41-6.

BALÍK, Stanislav a kol. *Politický systém v Českých zemích 1848–1989*. Mezinárodní politologický ústav: Brno, 2007.

BEN-ARIE, Katriel. Czechoslovakia at the Time of 'Munich': The Military Situation. *Journal of Contemporary History* [online]. Vol. 25, No. 4 (Oct., 1990), s. 431–446 [cit. 2024-11-19]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/i211568>

BÍČ, Jindřich. Jak se zrodila nenávisť? In: *Blesk extra: zrada v Mnichově*. Praha: Czech News Center, 2018.

CAQUET, P. E. *The bell of treason: the 1938 Munich agreement in Czechoslovakia*. London: Profile Books, 2018. ISBN 978-1-78125-710-4.

ČELOVSKÝ, Bořivoj. *Mnichovská dohoda, 1938*. 1. vyd. Překlad Pavel Stránský. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. ISBN 80-86101-19-3.

DEJMEK, Jindřich, ed. et al. *Československá zahraniční politika v roce 1938*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2001. ISBN 80-85864-84-3.

EMMERT, František. *Průvodce českými dějinami 20. století*. 1. vyd. Brno: Clio, 2012. ISBN 978-80-905081-0-1.

FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938: Hra o Československo*. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn, s.r.o., 2001. ISBN 80-902023-9-X.

FEIERABEND, L. K. *Politické vzpomínky I* [online]. Brno: Atlantis, 1994. s. 76. [cit. 10. 5. 2024]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/uuid/uuid:c4eb7120-8bb2-11e2-a920-005056827e51>

FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4.

GEBHART, J. a KUKLÍK, J. *Velké dějiny zemí Koruny české: 1938-1945*. Praha: Paseka, 2006. sv. 15. a.

GEBHART, Jan; KUKLÍK, Jan. *Druhá republika 1938–1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-626-6.

HETÉNYI, Martin. *Slovensko-mad'arské pomezí v letech 1938-1945*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2008. ISBN 978-80-8094-444-5.

HEUSLER, Andreas. Hauptstadt der Bewegung, München. *Historisches Lexikon Bayerns* [online]. 23. 1. 2018 [cit. 2024-01-10]. Dostupné z: https://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Hauptstadt_der_Bewegung,_M%C3%BCnchen

HOLZER, J. *Protektorát Čechy a Morava: Politické poměry*. Praha: Historický ústav, 2005.

HOŘEJŠ, Miloš. *Nacistická germanizační a osídlovací politika v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2023. ISBN 978-80-246-5502-4.

HŘÍDEL, Jan. „Viděl jsem slzy v očích generálů.“ Před 80 lety se Beneš vzdal mnichovskému verdiktu. *ČT24* [online]. 2018 [cit. 2024-11-19]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2607008-videl-jsem-slzy-v-ocich-generalu-pred-80-lety-se-benes-vzdal-mnichovskemu-verdiktu>

JIRÁK, Jan, a kol. *Druhá republika: 167 obyčejných dnů: politické a mediální klima a jeho reflexe*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3586-6.

JUNEK, Václav. *Druhá republika: nultá hodina*. Brno: Computer Press, 2011. ISBN 978-80-251-3723-9.

KÁRNÍK, Zdeněk. *Malé dějiny československé (1867-1939)*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. ISBN 978-80-7363-146-8.

KISSINGER, Henry. *Umění diplomacie: od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. V českém jazyce vydání čtvrté. Obzor: historie. Praha: Prostor, 2022. ISBN 978-80-7260-543-9.

KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan a ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. 20. století. ISBN 978-80-87284-18-6.

KVAČEK, Robert. *České dějiny II.* 1. vyd. Praha: SPL-Práce ve spolupráci s nakl. Albra, 2002. ISBN 80-86490-19-X.

LIPTÁK, Lubomír. *2217 dní: Slovensko v čase druhej svetovej vojny.* Bratislava: Kalligram, 2011. ISBN 978-80-8101-557-1.

LÖW, Andrea. *German Reich and Protectorate of Bohemia and Moravia September 1939–September 1941.* Walter de Gruyter GmbH & Co KG, 2020. ISBN 9783110523898.

MAREK, Pavel. *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-86200-25-6.

MERTL, Jan. *Co s politickými stranami? Úkoly dneška.* V Praze: Jan Laichter, 1938.

PÁNEK, Jaroslav. *A history of the Czech Lands.* Prague: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1645-2.

PAŽOUT, Jaroslav. PORTMANN, Kateřina. *Protectorate of Bohemia and Moravia, the Slovak Republic, Reichsgau Sudetenland, and other annexed Czechoslovak territories in the years between 1938/39 and 1945.* Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2019. ISBN 978-80-88292-51-7.

PEČENKA M., LUŇÁK, P. a kol. *Encyklopedie moderní historie.* Nakladatelství Libri, Praha: 1999.

PONECOVÁ, Andrea. *Adolf Hrubý a Národní souručenství.* Praha: Sborník Archivu bezpečnostních složek 8/2010 [online]. 2010 [cit. 2024-01-20]. Dostupné z: <https://www.abscr.cz/data/pdf/sbornik/sbornik8-2010/kap08.pdf>

Poslanecká sněmovna N. S. R. Č. S. 1938. IV. volební období. 8. zasedání.

RATAJ, Jan. *Návrat a nástup. Český systémový koncept krajně pravicového řádu za druhé republiky.* *Politologická revue*, 2006, č. 1. ISSN 1211-0353, s. 54–80.

RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát. Ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939.* Karolinum: Praha, 1997. ISBN 80-7184-516-7.

SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách – německá menšina v českých zemích a Československu: 1848–1946.* Pragma: Praha, 2002.

SMETANA, Vít. *In the shadow of Munich: British policy towards Czechoslovakia from the endorsement to the renunciation of the Munich agreement (1938-1942)*. Prague: Charles University in Prague, Karolinum Press, 2014. ISBN 978-80-246-1373-4.

Tři osudové březnové dny: 14.–16. březen 1939. *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. 2024 [cit. 2024-11-19]. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/uvod/doba-nesvobody-1938-1945/tri-osudove-breznove-dny-14-16-brezen-1939/>

VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha: Professional Publishing, 2012. ISBN 978-80-7431-064-5.

VITAL, David. Czechoslovakia and the Powers, September 1938. *Journal of Contemporary History* [online]. Vol. 1, No. 4 (Oct., 1966), s. 44–45 [cit. 2024-11-19]. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/259891>

Archivní prameny

Národní archiv, f. Národní souručenství, karton 21, sign. 301, *Kronika NS*.

Národní archiv, f. Adolf HRUBÝ – neuspořádáno, *Zápis ze schůze výboru Národního souručenství ze dne 16. 5. 1939*.

Národní archiv, osobní fond Adolfa Hrubého – neuspořádáno, brožura *Rok Národního souručenství*, 1940.

Národní listy. Praha, 1938, roč. 78, č. 317. 18.11.1938.

Národní politika. Praha, 1938, roč. 56, č. 318., 18.11.1938.

Národní politika. Praha, 1938, roč. 56, 326, 26. 11. 1938.

Národní politika. Praha, 1938, roč. 56, č. 342., 12.12.1938.

Národní politika. Praha, 1938, LVI/271. 2. 10. 1938.

Přítomnost, 1938, roč. 25, 19. 10. 1938.

Přítomnost, 1938, roč. 25, 30. 11. 1938.

Venkov, 1938, roč. 33, 239, 11. 10. 1938.

Venkov, 1938, roč. 33, 271, 17. 11. 1938.

Venkov, 1938, roč. 33, 272, 18. 11. 1938.